

BAŞKURT TÜRKLERİ VE DİLLERİ BASHKIR TURKS AND THEIR LANGUAGE

Başkurt Etnonimi

Başkurt etnonimi ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Zeki Velidî Togan'a göre eski Arap kaynaklarında *başgird* (İstahri), *bascirt* (İbn Fadlan) şeklinde yazılan *başkurt* kelimesi *Beş Ogur*'dan gelmektedir (1993: 328, 2003: 3). *Beş Ogur* adının *bulgar* adıyla bağlantılı olduğunu kabul eden araştırmacılar da bulunmaktadır (Koşay 1960: 235, Öztekten 2008'den: 73). Togan, İran efsanelerinde Hazar'ın güneyinde *Gurkser/kırt-baş* isminde bir kavmin yaşamış olduğu şeklindeki bir rivayetten hareketle buradaki *Kurt-Baş* ve kelimelerin yer değiştirmiş şekli *Baş-Kurt* şeklinde bir etimolojinin bulunduğu bilgisini de vermektedir (1993: 329). Öner'e göre de halk arasında daha yaygın olan görüş budur (1994: 67). Rásonyi, bir halk etimolojisi olan *Baş-Kurt* şeklindeki açıklamanın bir köken efsanesi ile ilgili olabileceğini belirterek, György Györffy'nin görüşlerine yer vermektedir. Györffy'e göre, Başkurtları ana yurtlarına götüren efsanevi hayvan, ayı, kurt, boğa gibi bir hayvan değil de Başkurlara komşu olan Ugor kavimlerinden Vogul ve Ostyakların efsanelerindeki *Paskır* adındaki bir hayvandır ve onları ana yurtlarına götürmüştür. Rásonyi, *Paskır* isminin etimolojisinin yapılması gerektiğini belirterek, Başkurt kelimesinin sonundaki */-t/* ekinde bir küçültme anlamı olduğunu ifade etmiş ve bu ekin Macarcada kullanıldığı üzerinde durmuştur (1993: 125).

Zeynolov *Başkurt* kelimesinin etimolojisini (*<baş-kor-t*) şeklinde yapmıştır. Bu etimolojide, *baş* 'birinci', *kor* 'kabile' anlamlarına gelmektedir. */-t/* ise çokluk ekidir. Zeynolov, Zekiyev'in bu kelimeyi *başka*, *mişe*, *bişe*, *meşke*, *beşke* kelimeleriyle birleştirerek *Mişe kabileleri* şeklinde açıkladığını da ifade etmiştir. Ayrıca Arap kaynaklarında çok eski dönemlerde Başkurt adına rastlandığını, 10. yüzyılda İbni Fadlan'da *Başgır*, Mesudî'de *Beçgurd*, *Başcirt*, *Başkurt*, *Başgurd*, 12. yüzyılda İdrisî'de *Başcirt*, 13. yüzyılda İbni Seyid'de *Başgurt* şekline geçtiğini söylemiştir (1981: 224).

Németh ve Kakuk gibi araştırmacılar ise Başkurt kelimesinin *macar/magyar* ve *mişer* etnonimleri ile ilgili olduğunu ileri sürmektedirler (Öztekten 2008'den: 74). Ligeti de *bajgir* isminin *magyar* kelimesinin Türkçe şekli olduğunu ifade etmektedir (Golden 2002'den: 332). Togan ise bazı Başkurtların sadece 10. yüzyılda değil, daha sonraları da Tuna Macarları arasında bulunmuş olmaları nedeniyle Araplar ve Moğolların birbirine benzeyen bu iki ismi karıştırdıklarını belirtir (2003: 10).

Kaşgarlı Mahmud, *Divanü lügâti't Türk*'te, bir boy adı olarak geçen *Başgirt* kelimesi hakkında herhangi bir açıklama yapmamakla birlikte Türk boylarını yönlerine göre tasnif ederken, kuzey grubuna dâhil ettiği Başkurtların Yimek ve Basmıllar arasında yer aldığını belirtmiştir (Atalay 1985: 28).

Başkurtların adının *Başgird* adlı bir kahramanın adından geldiği görüşü de mevcuttur. Bu görüş, Arap tarihçisi Gerdizî'nin 9. yüzyılda Hazarlar arasında Başgird adında bir süvarinin Bulgarlara karşı

savaştığını yazmasından çıkmıştır. Üstelik Mesudî de aynı dönemlerde yaşamış Başkurlardan bahsetmektedir. Bu bilgilerden hareket eden Bikbulatov da 9. yüzyılın ortalarında bölgedeki kavimlerin Başgird adlı bir komutanın etrafında birleştiklerini ve daha sonra da Başgird olarak tanındıklarını ifade etmiştir. Kamalov bu bilgileri aktardıktan sonra bu görüşün dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır (2008: 28).

Başkurt etnogenezi konusunda 10. yüzyıldan itibaren Arap, Fars, Rus ve Avrupalı araştırmacıların üzerinde durdukları iki tez, Ugor ve Türk tezleri olmuştur. Bu yüzyıldan itibaren araştırmacılar ve yazarlar, Arap- Fars edebî geleneklerini izleyerek kendilerinden önceki yazarların İdil boyundaki Macarlar hakkında verdikleri bilgileri aktarmış; ancak, Ural Başkurlarına dair yeni bilgilerin etkisiyle eski Macarlarla Başkurları birbirine karıştırmış ve onları aynı halkmış gibi göstermişlerdir. Böylece, Batı ve Doğu kaynaklarından elde edilen bilgiler 18. yüzyıldan itibaren çoğu bilim adamınının Başkurlar ve Macarların etnik yönden birbirleriyle akraba oldukları görüşünü ileri sürmesine yol açmıştır. *Ugor-Macar* tezinin kurucuları ve takipçileri olarak Strahlenberg, Fischer, Schlezer, Klapproth, Şafarik, Humbolt ve Castren sayılabilir. Fischer ve Schlezer, eski Macarlarla Başkurların akraba oldukları görüşünü ısrarla savunmuştur. Ancak bu görüşü bilimsel olarak ortaya koyan kişi, semitolog Chwolson olmuştur. O, Başkurlarla Macarların etnik bakımdan akraba olduklarını düşünmekle kalmamış, tıpkı Ligeti gibi bu kelimelerin aynı kelimeler olduğunu savunmuştur. Daha sonra Munkácsi, Başkurt-Macar ilişkilerini, Macar boylarının Bulgarlarla birlikte Kuzey Kafkaslardan gelmiş olmaları görüşüne bağlayarak yorumlamaya çalışmıştır. Macar araştırmacılar Mészáros ve Németh'e göre de Başkurlar, köken itibarıyla eski Macarların bir kısmını oluşturmaktadır (Kuzeyev 2005'ten: 14, 17-18).

Başkurlarla Macarların akraba olduğu ya da Başkurların Macarların bir kısmını oluşturduğu görüşünün en hızlı gelişme sergilediği dönemlerde dahi bu görüşlerin karşıtları da vardı. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında yeni ortaya atılan antropolojik ve tarihî dil bilimi araştırmalarıyla birlikte, Başkurt halkının Türk kökenli olduğu tezi ortaya çıkmıştır (Kuzeyev 2005: 18). Vambery, Başkurların Türk kökenli olduğunu kabul etmekle beraber, Macarların da bu oluşuma bir ölçüde katkıda bulduklarını düşünmektedir. Nazarov, Weissenberg, Sommye ve Abraov da Başkurt etnogenezinin karmaşıklığını vurgulamakla birlikte ana kütlelenin Türk (Nogay veya Kıpçak) olduğunu savunmuşlardır. Aristov ve Sokolov'un araştırmaları da Başkurt halkının etnik oluşumunda, Türk olmayan unsurların ve bu arada Fin-Ugor unsurlarının katkılarını vurgulamakla birlikte Başkurt etnogeneziyle ilgili Türk tezinin gelişiminde önemli bir aşama oluşturmuştur (Kuzeyev 2005: 19-20).

Togan, miladi 7. yüzyılda Başkurların T'ieh-le, Tölös zümrelerine dâhil bir Türk kabilesi sayıldıklarını ifade etmekle birlikte, onların Türklerin Kıpçak ve Qun zümresine dâhil bir kabile olduğunu ve Türkçe konuştuklarını belirtmiştir (2003: 9). Başkurların Türk menşeli olduklarını kesin olarak gören Kurat da onların 8-9. yüzyıllarda, Ural'ın güneyi ile Batı Sibirya'yı içine alan geniş bir sahaya yayıldıklarını, burada Fin-Ugor halklarıyla temasta bulduklarını ifade etmiştir (Kurat 1965: 99, 1972: 113).

Din ve Kültür

Başkurtlar 10. yüzyılda İslamiyete girmeye başlamışlardır. Özellikle 14. yüzyılın ilk yarısında Öz-Bek Han (1313-1340) zamanında İslamiyet Başkurtlar arasında tamamen yayılmıştır. Başkurtlar tıpkı diğer Türkler gibi İslamiyetle birlikte aynı zamanda Arap alfabesini de kabul etmişler ve Arap, Acem daha sonra da Türk yazı kültürüne katılmışlardır. Togan, Başkurtlara İslamiyeti bir Türkmen fakihinin telkin ettiği hakkındaki haberin Tuna'da değil de Ural'da meydana gelmiş olabileceği fikrini zikretmiştir (2003: 11). 1773-1775 yıllarındaki 127 isyandan sonra Çar idaresi Başkurtların toprak üzerindeki veraset (votçına) haklarını korumak zorunda kalmıştır. 1789 yılında Ufa'da, başlangıçta evlilik meseleleri, miras ve mal paylaşımı, dini okulların idaresi gibi işlere bakan Rusya Müslümanları İdare-i Ruhanisi (duhovnoye upravleniye musulman Rossii) kurulmuştur (Rudenko 2001: 25, Demir 2002: 73).

Başkurdistan üretim açısından Rusya ekonomisinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Başkurt ekonomisinin temelinde tarım, hayvancılık ile petro-kimya ve makine yapım endüstrisi bulunur. Özellikle Urallar bölgesinde hayvancılık ağırlık kazanmıştır. At yetiştiriciliğiyle ünlü olan ülkede bir yandan kırmızı üretimi yapılmakta diğer yandan geleneksel bir uğraş olarak arıcılık da yaygın bir şekilde yapılmaktadır. Doğal Başkurt balı dünyaya ihrac edilmektedir. Ülke petrol rezervleri açısından da oldukça zengindir (Yiğit 2002: 92).

Coğrafya ve Nüfus

Başkurdistan, Avrupa ile Asya arasında ön Ural ve orta Ural dağlarının batı tarafında, İdil ve onun bir kolu olan Ufa Nehrinin oluşturduğu havzada yerleşmiş olup Kuzeybatısında Tataristan ve Udmurtiya Cumhuriyetleri, kuzeyinde Perm ve Sverdlovsk bölgeleri, doğusunda Çelyabinsk bölgesi ile güney ve güneydoğusunda Orenburg bölgesi bulunmaktadır (Demir 2002: 73, Yiğit 2002: 88). Başkurt Türklerinin 2010 sayımına göre nüfusu 1.172.287'dir ve Başkurdistan Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar. Başkurdistan dışında Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Ukrayna'da da yaşayan Başkurt Türkleri vardır (Devlet 1990: 271, Devlet 1992: 60-61, Devlet 1997: 3, Yiğit 2002: 88-90). 1998 nüfus sayılarına göre Başkurtlar ülkedeki toplam nüfusun ancak %23'ünü oluşturmaktadırlar. Başkurdistan Cumhuriyeti içerisinde dağınık bir şekilde yerleşmiş olan Tatarlar ise 1998 sayımına göre toplam nüfusun %24'ünü oluştururken Ruslar %43 oranla başı çekmektedir (Demir 2002: 75, Yiğit 2002: 91, Demir 2004: 41). 2010 nüfus sayımında ise Başkurdistan'ın toplam nüfusu 4.072.292 iken, bu sayı içerisinde Ruslar 1.432.906 (%36,1), Başkurtlar 1.172.287 (%29,5), Tatarlar 1.009.295 (%25,4) nüfus yoğunluğuna sahiptir.

Tarihî Arka Plan

Başkurtlar 9. yüzyılda bugün hâlâ yaşamakta oldukları Volga, Kama, Tobol ve Ural nehirleri arasında bulunan sahaya yerleşmişlerdir. 10-13. yüzyıllar arasında Volga-Kama Bulgarlarının etkisi altında kalan, daha sonra 1236 yılında Moğollar tarafından Altın Ordu'ya bağlanan Başkurtlara, Moğol hakimiyeti süresince bazı Bulgar, Kıpçak ve Moğol kabileleri katılmıştır (Demir 2002: 73, Kamalov 2008'den: 28).

11. yüzyıla kadar Şamanist olan Başkurt Türkleri, Moğol hakimiyetinden önce İslamiyet'i kabul etmeye başlamışlardır. 14. yüzyılın ilk yarısında ise Özbek Han (1313-1340) zamanında İslamiyet'i tam olarak kabul etmişlerdir (Mehitov 1995: 45, Demir 2002: 73). İbn-i Sait Başkurtların Müslüman olmalarında bir Türkmen fakihinin etkili olduğunu belirtmiştir (Togan 2003'ten: 11). Altın Ordu

devletinin 1481'de dağılmasından sonra, Başkurt Türkleri bu devletin mirasçıları arasında paylaştırılmış ve İdil, Kama nehirlerinin doğusunda yaşayan Başkurt Türkleri Şıbanoğulları (Sibirya Tura Hanlığı)'nın; İdil nehrinin batısında yaşayanlar da Kazan Hanlığı'nın hakimiyetine verilmiştir. Güney ve güneydoğudaki Başkurtlar ise Nogay Mirzalarının hakimiyeti altına girmiştir (Saray 1992: 130). Kısa süre sonra Şıban Tura Hanlığı, bütün Başkurt Türklerini hakimiyeti altına almış ve 15-16. yüzyıllarda Başkurt ülkesini idare etmişlerdir (Togan 1993: 330). Altın Ordu devletinin dağılmasından sonra, Başkurt Türkleri bazı hanlıklara bağlı kalmışlardır ancak bir yandan da kendi iç teşkilatlarında yine kendilerinin düzenledikleri ve 'Yıyn' adını verdikleri 'Han Töbesi'nde toplanan kurultayda seçtikleri bir başbuğ ve on iki bey tarafından idare edilmiş ve devlet işlerini de 'Divan'larda görüşmüşlerdir. Çarlık hükümeti döneminde 'Yıynlar' meclisinin toplantıları yasaklanmıştır (Togan 1993: 330, Gökçe 1999: 6, İlishev 2002: 64, Togan 2003: 22).

1552'de Kazan ve 1556'da Astrahan'ın Ruslar tarafından işgal edilmesinden sonra Kazan Hanlığı ile işbirliği içinde olan Başkurtlar da Rusların saldırılarına uğramışlardır. 1557'de Başkurtlar Rus hakimiyetine girmişlerdir ve 1574'te de bugün hâlâ başkent olan Ufa şehri inşa edilmiştir (Kurat 1954: 237-238, 1993: 225). Başkurtlar, Rusların topraklarını işgal etmelerinin üzerine zaman zaman ayaklanmışlardır. Rus karakollarına yapılan küçük çaplı baskınlar ve çete savaşları şeklinde başlayan mücadeleler, daha sonra ciddi ayaklanmalara dönüşmüştür. Başkurtlar, 1664'te Seyyid Batır önderliğinde ayaklanmışlardır. Bu ayaklanma, tarihte 'Seyid Ayaklaması' olarak geçer. Üç yıl devam eden ayaklanmayı bastırmak için Ruslar çok uğraşmışlardır. Ayrıca, Başkurtlar 1662-1665 yılları arasında Köçüm Han'ın oğulları tarafından idare edilen Rus karşıtı savaşlarda da büyük gayret göstermişlerdir. Bu yıllarda, Başkurtlar Ruslara karşı her fırsatta isyanlar çıkarmışlardır. 1707'de I. Petro zamanında büyük bir ayaklanma çıkaran Başkurtlar başarısız olunca, 1709 yılında tekrar ayaklanmışlardır (Kurat 1965: 105-106, Taymas 1988: 60-62, Saray 1992: 131, Togan 2003: 10-109).

Başkurtlar, 18. yüzyılı ayaklanmalarla geçirmişlerdir. Genellikle de bu ayaklanmalarda Tatarlarla birlikte hareket etmişlerdir. 1755 ve 1774'teki ayaklanmalar, Rusların lehine sonuçlanmış ve birçok Başkurt hayatını kaybetmiştir (Devlet 1989: 106, Akmanov 1995: 97-101, Esfendierov 1996: 160-161, Taymas 1988: 73-79, Özkan 1994: 10, Rudenko 2001: 36, Tokatlı 2002: 84). 1905 Rus ihtilalinde çok fazla rolleri olmayan ve ihtilalin sonuçlarından fazla etkilenmeyen Başkurtlar, 1917 İhtilalinden fazlasıyla etkilenmişlerdir. Bu ihtilal, Başkurtların uzun süredir hayalini kurdukları 'ulusal devlet' düşüncesini gerçekleştirmelerine imkan sağlamıştır. Bütün bu tarihî süreçte Rus hakimiyeti altında ortak kültür dairesi ve ortak bir dil çerçevesinde yaşayan Tatarlar ve Başkurtlar coğrafi ve demografik açıdan ayrılmışlardır (Abdullin 1992: 95,105, Öner 1998: xxxii, Öztekten 2008: 77, Şahin 2008: 51). 1917 Temmuz- Ağustos aylarında Orenburg ve Ufa'da toplanan iki Başkurt Kurultayı, Başkurt Bölgesel Şurasını (Oblastnoye Shuro) seçmiştir. Bu şura, bağımsız bir cumhuriyetin kurulmasına karar vermiştir. Bütün bu çalışmaların ideolojik ve siyasi lideri Ahmet Zeki Velidî Togan olmuştur. 1917 ihtilalinden sonra, bu Başkurt şurası, Orenburg, Ufa, Samara, Perm gibi bölgelerin bağımsız birer eyalet olduklarını ve Başkurt cumhuriyetine bağlandıklarını açıklamıştır (Togan 1999: 206-210). Bu karar, 17 Kasım 1917'de her yerde duyulmuş ve 22 Kasım 1917 tarihli *Pravda* gazetesinde haber olarak yayımlanmıştır. 8 Aralık 1917'de Başkurt Seçmen Kurultayı Orenburg'da gerçekleştirilmiş ve millî bir ordu ile Başkurdistan cumhuriyetinin kurulmasına karar verilmiştir. 23 Mart 1919'da, kurulan cumhuriyetler arasında, Moskova ile iki taraflı güç paylaşımına dayanarak kurulan tek cumhuriyet Başkurdistan cumhuriyeti olmuştur. Bir yıl sonra, 1920'de Rusya Merkezî İcra Komitesi

Başkurdistan'ın siyasi muhtariyetinin fiilen ortadan kalktığını bildirmiş; bunun üzerine Zeki Velidî de ülkesinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Temmuz 1920'de Bolşevikler, Başkurtların mutlak azınlıkta olduğu yeni Başkurt yönetimini kurmuşlardır. Yeni kurulan cumhuriyetin başkenti Ufa olmuştur. Başkurt Muhtar Sosyalist Cumhuriyeti'nin oluşumu, 1917 yılından başlayarak 1934 yılına kadar geçen süre içinde tamamlanmıştır (Öner 1994: 67, Devlet 1997: 55, Devlet 1998: 152, Togan 1999: 213-216, Hüseyinov 2000: 93-100, Ilishev 2002: 65, Tokatlı 2002: 85, Demir 2002: 73-74, Togan 2003: 109-155).

1990 yılına gelindiğinde Başkurdistan'da Meclis Başkanlığı ve daha sonra Başkanlık için sıkı çekişmelerin yaşandığı bir seçim yapılmıştır. Bu seçimde, Başkurdistan Yüksek Şurası çok partili sisteme dayanan yeni bir meclis oluşturmuş ve bu seçim sonrasında, Murtaza Rahimov iktidara gelmiştir. 1990'da Sovyetler Birliği'nin çöküşü de birçok demokratik reformun başlamasına neden olmuştur. 1992'de, Rusya'nın Tataristan ve Çeçenistan dışındaki bütün eski otonom cumhuriyetleri, Moskova'da 'Federal Anlaşma' imzalamışlardır. Murtaza Rahimov, bu anlaşmayı, Rusya'nın otonomi ve geniş çaplı birçok yetki tanınması şartıyla imzalamıştır. Bu şartlar, 'Federal Anlaşma' ya özel bir Ek ile onaylanarak Boris Yeltsin ve Murtaza Rahimov tarafından imzalanmıştır. 11 Mayıs 2000'de, Rusya başkanı Vladimir Putin, Başkurdistan Devlet meclisi sözcüsü Konstantin Tolkaçev'e gönderdiği mektupta parlamentonun Cumhuriyet anayasası ve federal kanunlar ile uyumlu hâle getirilmesini önermiştir. 3 Kasım 2000'de Başkurdistan Devlet Meclisi 'Başkurdistan Cumhuriyet Anayasasında Tadilata Giriş' başlıklı bir kanun çıkarmıştır. Bu kanun, anayasada yapılan yüzden fazla değişikliğin ilanını kararlaştırmıştır (Ilishev 2002: 69).

Başkurdistan bugün Rusya'ya bağlı federe bir cumhuriyettir.

Başkurt Türkçesi

Garipov (1972, 1979), Başkurt Türkçesini Tatar ve Kazak Türkçelerinin geçiş köprüsü olarak nitelendirmiş, Başkurt Türkçesinin şekil bilgisi açısından Tatar Türkçesi ile hemen hemen aynı özellikleri gösterdiğini, bu iki lehçenin ancak ses bilgisi açısından bazı farklılıkları bulunduğunu belirtmiştir (Öner 1998'den: XXXII). Benzing ise, Başkurt Türkçesinin dil bilimi açısından Tatar Türkçesinin özel bir ağız grubu olarak kabul edilebileceğini, Başkurt Türkçesinin Tatar Türkçesinden bazı durumlarda sapmalar gösterdiğini, bunların da Başkurt Türkçesini Kazak Türkçesine yaklaştıran ünsüzlerle bağlantısı olduğunu belirtir (Benzing 1959: 128). Başkurt Türkçesi kendisine has peltek ve sızıcı ünsüzlere sahip olması bakımından tarihî Türk yazı dilinden ayrılmaktadır ve tıpkı Kazak Türkçesinde olduğu gibi ileri derecede ünsüz uyumlarına sahiptir (Dmitriyev 1948: 36, 1950: 39, İşbulatov 1972: 7-8, Yuldaşev 1997: 206, Öner 1998: XXXII).

12-13. yüzyıllar Türk dilinin tarihî gelişimi açısından son derece önemli bir dönüm noktasını olmuştur. Türk dilinin bünyesinde ses ve biçimbilgisi açısından en büyük gelişmeler bu dönemlerde meydana gelmiştir. 13. yüzyıldan itibaren Kıpçak gurubu içerisinde yer alan Eski Kazan Hanlığının bulunduğu İdil-Ural bölgesinde Türkistan edebî dili ile ortak unsurlara dayanan 'Türkî' yazı dili, yani Çağatay edebî dilinin tesiri altında Türkistan'da meydana gelen edebî dil hüküm sürmektedir (Kurat 1966: 108, Temir 1992: 709, Ercilasun 1993: 68-69). Ekim devrimine kadar, 'Türkî Til'i kullanan birçok Türk halkı gibi Başkurtlar da Arap alfabesini kullanmışlardır (İşbirzin vd. 1979: 81, 1993: 205, Gelevitdinov 2008: 92). Rusya'da 1710/11 yıllarından itibaren Arap harfleri ile basılan kitaplar yayımlanmaya başlamıştır. Bu yıllarda özellikle Türkî Til ile basılmış hükümet emirnameleri mevcuttur. Öncelikle Petersburg

akademisi matbaasında başlayan yayın hayatı, 1809'da Kazan'da 'Üniversite Matbaası' ve daha sonra Asya Matbaası'nın açılmasıyla hız kazanmıştır. Böylece Tatar, Başkurt, Mişer, Nogay gibi çeşitli adlar altında İdil-Ural bölgesinde yaşayan Türk boyları arasında, hepsi tarafından kolaylıkla anlaşılan Kazan konuşma dili, 19. yüzyılın ortalarından itibaren müşterek yazı dili olarak gelişmeye başlamış, Kayyum Nasirî, Şehabeddin Mercanî gibi daha birçok müellif tarafından modern edebî ve ilmî eserler verilmiştir (Temir 1992: 715- 718).

Diğer yandan yine 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bütün Türk çevrelerinde bir yenileşme dönemi başlamıştır. Osmanlı Türkleri, yüzyılın başlarından itibaren Batı medeniyetine doğru yönelmiş; bu arada da İdil-Ural bölgesinde din ve eğitim hayatında çeşitli reformlar yapılmaya başlanmıştır. Hem İdil-Ural sahasında hem de bütün Türk dünyasında başlayan yeni eğitim hareketine bağlı olarak 'usul-ü cedid mektepleri' açılmış, bir yandan da 'marifetçilik' hareketi sonucu, süreli gazete ve dergiler çıkmaya başlamıştır (Öner 1994: 69). İsmail Gaspıralı, Kırım'da 1883'te çıkarmaya başladığı *Tercüman* gazetesinde 'dilde, işte, fikirde birlik' düşüncesini benimsemiş ve çıkardığı gazete vasıtasıyla Türk dünyasında dil birliğini sağlamaya çalışmıştır (Kurat 1966: 112, Ercilasun 1993: 71, Devlet 1999: 18, 154).

1905 Rus inkilabından sonra Kazan edebiyatı basın hayatında hareketlilik kazanmıştır. Özellikle 1905-1917 yılları arasında Kazan edebî dilinde gazete ve dergiler çıkmaya devam etmiştir (Kurat 1966: 162, Temir 1992: 719, İnan 1998: 189). 1917 Şubat ihtilali Rusya içerisindeki milletlere önceleri hürriyet getirmiş ve bu milletler muhtariyet veya istiklal hareketleri ile siyasi teşkilatlanma yoluna girmiş olsa da daha sonra Bolşevik ihtilali ile birlikte iç savaş başlamıştır (Temir 1992: 721). Bütün bu gelişmelerin ardından yukarıda bahsedildiği üzere siyasi olarak İdil-Ural birliğinden ayrılarak muhtariyeti ilan edilen Başkurdistan'da Başkurt Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve onun devamı olan İdil-Ural Türkçesinin yanında sadece bir konuşma dili iken artık bir yazı dili olma yoluna girmiş daha önce başlayan alfabe çalışmaları da hız kazanmıştır (Kireyev 1999: 176).

Başkurt alfabesi için Ekim ihtilaline kadar Rus alfabesi esasında harfler düzenlenmiştir. 1907'de Başkurt bilim adamları bu konuda çalışmalar yapmıştır. Bessonov *Bukvar dilya başkir* adlı bir kitap yazmış ve burada 41 harfli Başkurt alfabesini teklif etmiştir. V. İ. Katarinskiy de yine aynı isimdeki kitabında, Rus alfabesine Başkurt Türkçesinin seslerini eklemiştir. Aynı yıl, M. A. Kulayev Rus-Grek-Latin esaslı bir alfabe için Başkurt alfabesi olarak kullanmaya başlamıştır. Bu alfabenin Başkurt Türkçesi için uygulanabilmesi bazı yeni harflerin eklenmesiyle mümkün olabilirdi. Bu eklemeler de yapılarak, bu alfabe 1912'de uygulamaya konulmuştur (Kiyekbayev 1966: 30-31, İşbirzin vd. 1993: 211, Tacemen 1994: 29, Tokatlı 2002: 86, Kononov 2009: 234).

Yazı dili ile birlikte, Başkurdistan Halk Maarif Komiserliği bünyesindeki İlmî Merkezin yönlendirmesiyle Başkurt yazarlarından Seyit Remiyev yeni bir alfabe hazırlamıştır. Bu alfabede 33 harf bulunuyordu ve bunların 27'si ünsüz, 6'sı ünlüydü. Bu alfabe, 1923'te imla komisyonu tarafından kontrol edilmiş; 1924'ün Ocak ayında Başkurdistan yönetimi tarafından kabul edilerek *Yanı Yul* dergisinde yayımlanmıştır. Bu alfabe, bazı değişiklikler yapılarak Latin esaslı alfabenin kabul edilmesine kadar kullanılmıştır. Ancak, bu alfabenin eksiklerinin çok olması ve kullanımda sıkıntılar yaratması nedeniyle bir an önce Latin harflerine geçme çalışmaları başlamıştır. S. Sönçele, G. Şönesi, E. Xeberi, S. Remiev, G. Alparov başkanlığındaki Yeni Alfabe Geçici Ülke Komitesi tarafından düzenlenen Latin esaslı Başkurt alfabesi, 1924 yılının Ekim ayında kabul edilmiştir. Bu alfabe, 24'ü ünsüz, 10'u ünlü 34 harften

oluşuyordu. Ancak bir yıl sonra Yeni Alfabe Geçici Ülke Komitesi yerine, Yeni Alfabe komitesi kurulmuştur. Bu komite, daha önce kabul edilen alfabe üzerinde bazı değişiklikler yaparak, 20 Mart 1925'te yapılan toplantıda, 36 harften meydana gelen alfabeyi hazırlamış ve bazı değişikliklerle bu alfabe *Başkurt Aymağı* dergisinde yayımlanmıştır (İşbirzin vd. 1993: 105).

Mart 1926'da Bakû'de 'I. Uluslar Arası Türkoloji Kongresi' toplanmıştır. Bu kongrenin en önemli konularından biri, Türk dünyasındaki yazı meselesiydi. Bu kongrede, Rus alfabesinin, Türkçenin ses yapısını karşılayamadığına, Latin alfabesinin ise buna uygun olduğuna karar verilmiştir (Şimşir 1992: 117). Bu doğrultuda, bir yıl sonra 1927'de bütün Sovyetler Birliği Türk boyları temsilcileri yeniden bir araya gelerek, büyük ve küçük harfleri farklı olan 33 harflik ortak Türk alfabesini kabul etmişlerdir. Daha sonra bu alfabe esasında, Başkurt Türkçesinin kendine has sesleri eklenerek yeni Başkurt alfabesi düzenlenmiştir. Moskova Komisyonu tarafınca hazırlanan ve Rusya Maarif Komitesi tarafından da kabul edilen plana göre 1945 yılına kadar Latin alfabesine geçiş süreci tamamlanacaktı. Bu yeni alfabe, 7 Haziran 1928'de Başkurdistan İdare Komitesinin kararıyla Başkurdistan devletinin resmî alfabesi olarak kabul edilmiştir. 1932 yılından itibaren, Arap harfli eserlerin yayımlanması yasaklanmıştır (İşbirzin vd. 1993: 210, Öztürk 2002: 104-106)

Bütün bu gelişmeler olurken, Sovyetler Birliği, ülkenin tamamında ortak alfabe kullanımı bahanesiyle Rus alfabesine geçişi planlamaya başlamıştır. Türkiye'de de Latin harflerine geçiş, onların bu planlarını bir an evvel uygulamaya koymaya sevk etmiştir. 20 Aralık 1939'da, Başkurdistan hükümeti, Latin alfabesinden Rus alfabesine geçmeyi ve bu alfabe esasında hazırlanan imla kurallarını kabul etmeyi öngören bir karar imzalamıştır. Birtakım konferans ve çalışmalarından sonra, 15 Kasım 1941'de Başkurt Yüksek Şura Başkanlığı tarafından Başkurt Türkçesinin bugün hâlâ kullandığı alfabe kabul edilmiştir. 1950'de bu alfabe, alıntı kelimelerde kullanılan /ë/ sesi eklenmiştir. 23 Kasım 1950'de yeni alfabe ve imla resmen kabul edilip yayımlanmıştır (İşbirzin vd. 1993: 212). Bu alfabede 42 harf mevcuttur. Bunların 10'u Başkurt Türkçesinin karakteristik sesleri olan /ü/, /ö/, /ä/, /ï/, /s/, /z/, /ğ/, /q/, /ŋ/, /h/ sesleridir. Ayrıca Kiril alfabesinde bulunan /ya/, /yu/, /yo/, /şç/, /ts/ gibi çift sesler mevcuttur ve yine Rusça kelimelerde bulunan kalınlaştırma ve inceltme işaretleri vardır.

Başkurt Türkçesinin Diyalektolojisi

Başkurt ağızları üzerine ilk veriler Bessenov'un 1881 yılında yapmış olduğu çalışmalarda elde edilmeye başlanmıştır. Bessenov Başkurt Türkçesi ağızları ve alt ağızlarını detaylı şekilde incelemiştir (İşbulatov 1972: 27, Mirjanova 1979: 6, Gökçe 1999: 21). Radloff da Türk dillerinin fonetiğini hazırladığı çalışmasında Başkurt ağızlarını tasnif etmiş ve tasnif ettiği bu ağızların birtakım fonetik özelliklerinden de bahsetmiştir (İşbulatov 1972: 27). Başkurt Türkçesinde ağız araştırmaları, bilimsel anlamda özellikle Başkurt yazı dilinin resmî olarak kabul edildiği 20. yüzyılın ilk çeyreğinde hız kazanmıştır. 1928 yılında Başkurdistan SSSR İlimler Akademisinde, Dmitriyev başkanlığında bir heyet kurulmuş ve bu heyet, ağız araştırmaları yapmakla görevlendirilmiştir. Dmitriyev bu heyetle birlikte ilk defa yapılan ve farklı bölgelerde seslerin nasıl telaffuz edildiklerini, seslerin anlamsal farklılıklarını ortaya koymaya yönelik bir anket hazırlamıştır (Garipov 1980: 219, İşbulatov 1972: 27, Mirjanova 1979: 12, Maksyutova 1984: 76, İşbirzin vd. 1993: 198).

Başkurt Türkçesi ağız araştırmaları zaman içerisinde gittikçe artmıştır. Bessenov, Radloff, Poppe, Devletşin, Kiyekbayev, Maksyutova, Mirjanova, Baişev, Yuldaşev, İşbulatov, Ehmer, Garipov, Baskakov vb. gibi dilciler Başkurt ağızları ve bu ağızların tasnifi üzerine çeşitli araştırmalar yapmışlardır

(Maksyutova 1972: 286-288, Mirjanova 1979: 13, İşbirzin vd. 1993: 26-30). Bütün bu araştırmacılar, Başkurt ağızlarını bazen benzer bazen de ayrı şekillerde tasnif etmişlerdir. Bir yandan tasnif çalışmaları devam ederken diğer yandan da ağız atlasları hazırlanmıştır (Maksyutova 1983).

Başkurt ağız bölgelerini güneydoğu ve kuzeydoğu olmak üzere iki kısım olarak düşünen Bessonov ve Radloff, Başkurt ağızlarını iki ana gruba ayırmışlardır. Bu ağızlar şunlardır:

1. Dağ ağızı
2. Ova (yalan) ağızı (Maksyutova 1972'den: 285, İşbulatov 1972'den: 27, Mirjanova 1979'dan: 6-13).

G. Devletşin ise Başkurt ağızlarını altı grupta incelemiştir. Bunlar;

1. Kıvakan ağızı
2. Yurmatı ağızı
3. Ay ağızı
4. Halyot ağızı
5. Tabın ağızı
6. Dim ağızıdır (Maksyutova 1972: 286, Gökçe 1999: 25)

Baişev, Ehmer, Yuldaşev ve Garipov, Başkurt ağızlarını genellikle birbirine benzer şekilde üçe ayırmışlardır:

1. Doğu ağızları,
2. Güney ağızları,
3. Batı (veya kuzeybatı) ağızları. (İşbulatov 1972'den: 29, Mirjanova 1979'dan: 13, Maksyutova 1984: 77, İşbirzin vd. 1993'ten: 199).

Kiyekbayev, İşbulatov ve Maksyutova ise, Başkurt ağızlarını 2 gruba ayırmışlardır:

1. Doğu ağızları
2. Güney ağızları (İşbulatov 1972'den: 31, Maksyutova 1972: 286, Mirjanova 1979: 13, İşbirzin vd. 1993'ten: 199, Kiyekbayev, Seyitbattalov vd. 2004'ten: 6).

Baskakov, Başkurt Türkçesinin ağızlarını aşağıdaki 3 ayrı grupta incelemiştir.

1. Kıvakan (Dağ) ağızları
2. Yurmatı (Bozkır) ağızları
3. Burzyan (Kuzeybatı) ağızları (1960: 162)

Poppe, Başkurt Türkçesinin ağızlarını 3 grupta ele almıştır:

1. Dağlık ağızlar (Kuzeydoğu ve güneydoğuda),
2. Bozkır ağızları (güneybatı ve merkez bölgelerde),
3. Kuzeybatı (1964: 3).

Bütün bu tasniflerde, kimi zaman tamamen fonetik özellikler göz önünde bulundurulmuş, kimi zaman da ağızların coğrafi konumları esas alınmıştır. Söz konusu çalışmalarda Başkurt Türkçesinin ağızları tasnif edilmekle birlikte ağızların sözlüğü de düzenlenmiştir. Bunun iki güzel örneği, 1987'de Maksyutova tarafından yayımlanan *Başkurt Hüyleşterinin Hüzligi* ile Nezergulov'un başkanlığında 2002'de hazırlanan *Başkurt Tilinin Diyalektarı Hüzligi* adlı çalışmalardır. Başkurt Türkçesinin ağızlarıyla ilgili çalışmalar bugün hâlâ hem Başkurdistan'da hem de Türkiye'de devam etmektedir.

Ses Bilgisi

Başkurt Türkçesinde /a/, /ä/, /ı/, /i/, /ï/, /u/, /ü/, /ǘ/, /ǚ/ şeklinde dokuz ünlü bulunmaktadır.

Başkurt Türkçesinde, tam geniş /o/, /ö/ ünlüleri yoktur. Buna karşılık normalden biraz daha kısa telaffuz edilen ve /u/, /ü/ ye göre biraz daha geniş olan /ǘ/ ve /ǚ/ ünlüleri vardır: *bǘtaq* 'dal, budak', *qǘyma* 'duvar, tahta perde, çit, saġnak, saġanak', *qǘyǘn* 'kasırga', *bǘrǘn* 'eski, önce', *tǘrmǘş* 'hayat', *ǘlǘ* 'büyük', *bǘrtǘk* 'küçük tane, tane, tohum' *dǘyǘm* 'genel, umumi', *tǘlkǘ* 'tilki', *ǘlkǘn* 'büyük', *ǘlgǘ* 'örnek'.

Başkurt Türkçesinde ayrıca Türkiye Türkçesindeki /e/ ünlüsünden daha açık ve geniş telaffuz edilen bir /ä/ ünlüsü vardır: *äbǘj* 'ihtiyar kadın', *xikäyä* 'hikâye', *xätär* 'tehlike', *äsä* 'anne', *äyżä* 'haydi', *tǘşkä* 'gövde, göbekli adam', *ǘlkǘn* 'büyük', *däräjä* 'prestij, itibar, nüfuz', *bildä* 'işaret, nişan', *tälgäş* 'el, salkım, püskül', *yänäş* 'yanında, yanı başında, yakınında'.

/e/ ile /i/ arasında normalden daha kısa telaffuz edilen ve Başkurt Türkçesinin karakteristik ünlülerinden biri de /ï/ ünlüsüdür. Bu ünlü alfabede iki farklı harfle temsil edilir: *ïġk* 'ilk', *xärġ* 'harf', *kïäm* 'kilim', *kǘjǘz* 'yabanî', *hǘpǘrǘw* 'süpürmek', *ǘrǘ* 'iri, kibirli', *tǘsär* 'geveze', *bǘlak* 'el', *dägwä* 'istek, talep, şikâyet, iddia', *älǘġ* 'şimdiki'.

Ünlülerde Görülen Ses Hadiseleri

Türkiye Türkçesindeki /o/, /ö/ sesleri, Başkurt Türkçesinde /u/, /ü/ şeklindedir: *un* 'on', *yul* 'yol', *tura* 'doġru', *hǘz* 'söz', *kǘz* 'göz'.

Türkiye Türkçesindeki /u/, /ü/ ünlüleri Başkurt Türkçesinde /ǘ/, /ǚ/ şeklindedir: *tǘrǘw* 'durmak', *kǘş* 'kuş', *ǘs* 'uç', *kǘn* 'gün', *qǘrǘlǘq* 'kuruluk, kuraklık', *yǘrt* 'ev'.

Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerdeki /ä/ ünlüsü benzeşme yoluyla kalınlaşarak /a/ olmuştur: *ażan* 'ezan' (Ar. äzān), *darya* 'derya' (Far. dāryā), *dawam* 'devam' (Ar. dāwām), *farman* 'ferman' (Far. fārmān), *qazna* 'hazine' (Ar. ḥazīnā), *yawap* 'cevap' (Ar. cāwāb).

Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerdeki /ā/ ünlüsü bazı kelimelerde incelerek kısalmıştır: *bälä* 'bela, dert' (Ar. bālā), *bäräbär* 'beraber' (Ar. bārābār), *äxwäl* 'ahval' (Ar. aḥwāl), *lälä* 'lale' (Ar. lālā), *riwäyät* 'rivayet' (Ar. riwāyät), *yǘñäyät* 'cinayet' (Ar. cināyät).

Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerdeki /ä/ ünlüsü Başkurt Türkçesine bazen daralarak /i/ şeklinde girmiştir: *imǘn* 'emin' (Ar. ämīn), *kiramät* 'keramet' (Ar. kārāmāt), *şışmä* 'çeşme' (Ar. çāşmä).

Arapça ve Farsça bazı alıntı kelimelerdeki /u/, Başkurt Türkçesinde kısalıp incelerek /ǘ/ olmuştur: *dǘrǘş* 'dürüst' (Far. durust), *qǘzrät* 'kudret' (Ar. qudrat), *nǘsxä* 'nüsha' (Ar. nusḥa), *rǘxsät* 'ruhsat' (Ar. ruḥşat).

Arapça tek heceli alıntı kelimelerde /ı/ ve /ï/ türemesi meydana gelir: *bexġ* 'mutluluk, saadet, talih' (Ar. bāḥit), *därġs* 'ders' (Ar. dārs), *xärġ* 'harf' (Ar. ḥarf), *riziq* 'rızık' (Ar. rizq), *sinif* 'sınıf' (Ar. şınf), *vaqıt* 'vakit' (Ar. waqt), *yǘnş* 'cins' (Ar. cins).

Başkurt Türkçesinde 26 ünsüz vardır: b, v, d, g, ġ, z, j, z, y, k, q, l, m, n, ŋ, p, r, s, ş, t, f, h, ç, ş, x, w. Ayrıca Rusçadan alınan kelimelerde kullanılan ts, şç gibi çift ünsüz harfleri ile yine Rusça kelimelerde kullanılan yu, yo ve ya harfleri mevcuttur.

/s/: *albastı* 'kötü rüya', *alı̄s* 'uzak', *ās* 'aşağı, dip', *āsıraw* 'geçindirmek, beslemek, bakmak, tutmak', *balas̄* 'halı', *basım* 'porsiyon, basınç, tazyik', *īs* 'his, duygu', *īsär* 'ahmak, akılsız, sersem', *käs̄* 'çimen', *ıştāw* 'eklemek, ilave etmek'.

/z/ ünsüzü de yine Başkurt Türkçesinin karakteristik seslerinden biridir ve bu ses de dişler arasından çıkan bir ünsüzdür: *añhız* 'şuursuz, bilinçsiz', *arzaqlı* 'sayın, saygıdeğer, muhterem', *ayaz* 'parlak, açık, sarıh', *āzaq* 'son, nihayet', *bı̄zäm* 'iyi geçinen, dost, bir arada, aynı zamanda', *qaz* 'kaz', *qäzır* 'fiyat, kıymet', *qızw* 'kızmak', *qūza* 'görücü, kılavuz', *sikhız* 'sonsuz', *tızmä* 'sıra, dizi; uydurmacı'.

/g/ art damak ünsüzüdür; /g/ ye göre gırtlığa daha yakın telaffuz edilir: *algı* 'öndeki', *dägwä* 'istek, talep, şikâyet, iddia', *hağış* 'kasvet, hüznün, can sıkıntısı', *qūzağıy* 'dünür', *sağılış* 'püskürtme, yansıma', *sanğı* 'kayak', *sıgış* 'nutuk; asıl', *täbigät* 'tabiat, doğa', *tuğan* 'akraba', *yeygür* 'gökkuşağı'.

/x/ ünsüzü Arap telaffuzuna uygun gırtlaktan sızıcı olarak telaffuz edilir: *tı̄xnikum* 'lise', *xafa* 'telaş, endişe', *xästät* 'kaygı', *ixlas* 'samimi', *axırı* 'sonra, sonunda', *ixlas* 'samimi, temiz yürekli, açık yürekli, doğru dürüst', *xarap* 'acınacak, çok', *xaq* 'doğru, düzgün, hukuk, töre, hak'.

/q/ ünsüzü de yine Türkiye Türkçesindekinden daha arkada ve gırtlığa yakın telaffuz edilir: *bıraq* 'çamur, kir, pislik', *qabaq* 'kopma, uşurum; gözkapığı', *qabat* 'tekrar, yeniden', *qamsı* 'kamçı', *mamiq* 'pamuk', *mıltıq* 'tüfek', *tamaq* 'boğaz, sıkboğaz', *yaqlı* 'tarafli, yandaş', *yılqı* 'at'.

/ŋ/ ünsüzü damak n'sidir: *añhız* 'şuursuz, bilinçsiz', *ıñğay* 'olumlu, müspet, iyi, hemen, derhal, yön, istikamet, cihet', *käñäş* 'öğüt, nasihat', *künıl* 'gönül', *sıñläw* 'çınlamak', *tiñ* 'eşit, eş, denk, aynı', *tiñlik* 'eşitlik', *yanraq* 'yanak'.

/w/ sesi Başkurt Türkçesinde ayrı bir harfle gösterilmez, /u/ ve /ü/ harfleri iki ünlü arasında kaldığında ve kelime sonunda /w/ sesine tekabül eder: *awnaw* 'yuvarlanmak, ağnanmak', *dawıl* 'fırtına', *haw* 'sağ', *hawıt* 'kap', *xäwı̄* 'korku', *qıwaaq* 'çalı, ağaç, birlik, grup', *tanaw* 'burun', *taw* 'dağ', *yıwaş* 'yumuşak', *yūqlaw* 'uyumak'.

Ünsüzlerde Görülen Ses Hadiseleri

a. Kelime Başında Görülen Ses Hadiseleri

Eski Türkçede kelime başındaki /b/ lerin bir kısmı Türkiye Türkçesinde /p/ olurken Başkurt Türkçesinde korunmuştur: ET. *bik* > Bşk. *bik* 'pek', ET. *bişir* > Bşk. *bı̄şır* 'pişirmek', ET. *barmak* > Bşk. *barmaq* 'parmak'.

Eski Türkçede birkaç kelimedede, kelime başı /b/ ünsüzü /m/ olmuştur: ET. *biñ* > Bşk. *miñ* 'bin', ET. *bän* > Bşk. *min* 'ben', ET. *bin* > Bşk. *mın* 'binmek'.

Bugün Türkiye Türkçesinde /v/ ye dönen Eski Türkçede kelime başı bazı /b/ler de Başkurt Türkçesinde korunmuştur: ET. *bar* > Bşk. *bar* 'var', ET. *bar* > Bşk. *bar* 'var-', ET. *bär* > Bşk. *bir* 'vermek'.

Başkurt Türkçesinde bazı alınma kelimelerde, kelime başı /b/ ler korunurken, bazı kelimelerde /p/ olur: *batşa* 'padişah' (Far. *pādšāh*), *bäygämbär* 'peygamber' (Far. *päygämbär*), *birsätkä* 'peçete' (Rus. perçetka), *büt* 'put' (Far. *büt*); *partiya* 'parti' (Rus. partiya), *parta* 'sıra' (Rus. parta), *paragraf* 'paragraf' (Rus. paragraf).

Genel Türkçede kelime ve ek başındaki /s/ ünsüzü Başkurt Türkçesinde /h/ olur: *hıwıq* 'soğuk', *hin* 'sen', *hız* 'siz', *hıraw* 'soru'. Bu karakteristik özellik Arapça ve Farsçadan alıntı kelimelere de yansımış ve kelime başında bulunan bazı Ar. /s/; Far. /s/ sesleri de h olmuştur: *habın* 'sabun' (Ar. şābūn), *haray* 'saray; ahır' (Far. sārāy), *hawap* 'sevap' (Ar. sawāb), *hürät* 'suret' (Ar. şūrät), *hürmä* 'sürme' (Far. surmä), *hırkä* 'sirke, toz, polen', *hulaw* 'solumak'.

Genel Türkçede kelime ve ek başında bulunan /ç/ ünsüzü sistemli olarak /s/ olur: *saqırıw* 'çağırmaq', *sıgıw* 'çıkmaq', *sıqır* 'çukur, kuyu', *süplük* 'çöplük', *üs* 'öç, intikam'. Bu özellik alıntı kelimelere de yansımış ve Farsçadan giren kelimelerde de kelime ve ek başındaki /ç/ ünsüzü /s/ olmuştur: *baqsa* 'bahçe' (Far. bāgçā), *sınar* 'çınar' (Far. çinār), *sıraç* 'çırağ' (Far. çārāğ), *sünki* 'çünkü' (Far. çünki).

Arapça ve Farsçadan alıntı kelimelerde kelime başı /c/ sesleri sistemli bir şekilde /y/ olmuştur: *yabrail* 'Cebrail' (Ar. cābrā'il), *yaza* 'ceza' (Ar. cāzā'), *yän* 'can' (Far. cān), *yämägät* 'cemaat' (Ar. cāma'āt), *yännät* 'cennet' (Ar. cännät), *yıhan* 'cihan' (Far. cihān), *yñäyät* 'cinayet' (Ar. cināyät), *yşım* 'cisim' (Ar. cism).

b. Kelime İçi ve Kelime Sonunda Görülen Ses Hadiseleri

Eski Türkçede kelime içi ve sonunda bulunan /b/ ler Başkurt Türkçesinde /w/ ile karşlanır: *sub* > Bşk. *hıw* 'su', *kabiş* > Bşk. *qawış* 'kavuşmaq'.

Eski Türkçede kelime içi ve sonundaki bazı /b/ ler ise Başkurt Türkçesinde /y/ ile karşlanmıştır: ET. *eb* > Bşk. *üy* 'ev', ET. *seb* > Bşk. *hüy* 'sevmek'.

Arapça alıntı kelimelerde, kelime içi ve kelime sonunda görülen /c/ sesi sızılışarak /j/ sesine dönmüştür: *äjäl* 'ecel' (Ar. äcäl), *xaj* 'hac' (Ar. hac), *mäjbür* 'mecbur' (Ar. mäcbür), *mäjliş* 'meclis' (Ar. mäclis), *vıdan* 'vicdan' (Ar. wıcdān).

Arapçadan alınan bütün kelimelerde bulunan /' (ayın) sesi Başkurt Türkçesinde sistemli bir şekilde /ğ/ olmuştur: *düğa* 'dua' (Ar. du'ā'), *ğalim* 'alim' (Ar. 'ālim), *ğümır* 'ömür' (Ar. 'ömr), *sägät* 'saat' (Ar. sā'at), *vägöz* 'vaaz' (Ar. wa'az).

Arapçadan alınan birkaç kelimedede, kelime başı /h/ ünsüzünün düştüğü görülmektedir: *aram* 'haram' (Ar. harām), *äkiät* 'hikâye' (Ar. hikâyä), *işöp* 'hesap' (Ar. hisāb).

/st/ ünsüzleriyle biten bazı Farsça alıntı kelimelerde bu çift ünsüzün /t/si Başkurt Türkçesinde düştüştür: *duş* 'dost' (Far. düst), *dürüş* 'dürüst' (Far. durust), *raş* 'rast' (Far. rast).

Biçim Bilgisi

İsim

Çokluk Kategorisi ve Çokluk Eki (Küplük Kategoriyahı)

Başkurt Türkçesinde isimlerin çokluk şekilleri *+lar/+lär*, *+dar/+där*, *+tar/+tär*, *+zar/+zär* ekiyle yapılır. Ek, ünlüyle biten kelimelere *+lar/+lär*; /l/, /m/, /n/, /ŋ/ ile biten kelimelere *+dar/+där*; tonsuz ünsüzle biten kelimelere *+tar/+tär*; /r/, /y/, /z/ ünsüzlerinden ve yarı ünsüz değerindeki /w/ den sonra ise *+zar/+zär* şeklinde eklenir ve kalınlık incelik uyumuna uyar: *ağastar* 'ağaçlar', *awıldar* 'köyler', *balalar* 'çocuklar', *büyzayzar* 'buğdaylar', *äsälär* 'anneler', *hıyırzar* 'inekler', *tawzar* 'dağlar', *üländär* 'otlar', *üstaldär* 'masalar', *yürttar* 'memleketler'.

İyelik Kategorisi ve İyelik Ekleri (İyälük Kategoriyahı)

Başkurt Türkçesinde iyelik ekleri şahıslara göre örneklerle şu şekildedir:

1. t. şh.	+ (X)m	inäy ^ı m	'annem'	külägäm	'gölge'
2. t. şh.	+ (X)ŋ	inäy ^ı ŋ		külägäŋ	
3. t. şh.	+X/+hX	inäy ^ı		külägäh ^ı	
1. ç. şh.	+ (x)bxz	inäy ^ı b ^ı z		külägäb ^ı z	
2. ç. şh.	+ (x)gxz	inäy ^ı g ^ı z		külägäg ^ı z	
3. ç. şh.	+ları/+tarı/+darı/+zarı	inäy ^ı zär ^ı		külägälär ^ı	

Hâl Kategorisi ve Hâl Ekleri (Kilış Kategoriyahı)

Aşağıdaki tabloda küzğü 'ayna', baqsa 'bahçe', urın 'yer', türmüş 'hayat', üy 'ev', hüz 'söz' kelimelerinin Başkurt Türkçesinde hâl eklerine göre çekimi verilmiştir.

Yalın	Yönelme	Bulunma	Çıkma	Belirtme	İlgi	Vasita
∅	+GA/+A	+IA/+dA/ +tA/+zA	+nAn/+dAn/ +tAn/+zAn	+nX/+dX/ +tX/+zX	+nXŋ/+dXŋ/ +tXŋ/+zXŋ	m ^ı nän
küzğü	küzğügä	küzğülä	küzğünän	küzğünü	küzğünüŋ	küzğü m ^ı nän
baqsa	baqsaga	baqsala	baqsanan	baqsanı	baqsanıŋ	baqsa m ^ı nän
urın	urınga	urında	urınnan	urındı	urındıŋ	urın m ^ı nän
türmüş	türmüşqa	türmüşta	türmüştan	türmüştü	türmüştüŋ	türmüş m ^ı nän
üy	üygä	üyzä	üyzän	üyzü	üyzüŋ	üy m ^ı nän
hüz	hüzgä	hüzzä	hüzzän	hüzzü	hüzzüŋ	hüz m ^ı nän

Eklerdeki /d/ li şekiller /l/, /m/, /n/, /ŋ/ ünsüzleriyle biten isimlerden sonra; /t/ li şekiller tonsuz ünsüzle biten isimlerden sonra; /z/ li şekiller ise /r/, /y/, /z/ ünsüzlerinden ve yarı ünsüz /w/ den sonra kullanılmaktadır.

Üçüncü şahıs iyelik eki almış bir isimden sonra yükleme hâli eki +n şeklindedir: baqsahın 'bahçesini', başın 'başını', t^ıñ 'dilini', yulın 'yolunu',

Teklik birinci ve ikinci şahıs iyelik eki almış olan bir isimden sonra yönelme hâli eki, +a/+ä şeklindedir: atıma 'atıma', başıma 'başıma', дәptär^ıñä 'senin defterine', äsäñä 'senin annene'.

Teklik üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra ise yönelme hâli eki ile iyelik eki arasına /n/ girer: üzñä 'onun kendisine', kitabına 'onun kitabına', Başqurt qızzarına 'Baskurt kızlarına'.

Teklik üçüncü şahıs iyelik eki almış bir isimden sonra bulunma hâli eki ile iyelik eki arasına /n/ gelir: atında 'onun atında', bändäh^ıñdä 'onun kölesinde', bax^ıñdä 'onun mutluluğunda'.

İsimlerde Soru Kategorisi (Hürav Kategoriyahı)

Başkurt Türkçesinde soru eki +mı/+mıñ/+mü/+müñ şeklinde, kalınlık- incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumuna uyar. Türkiye Türkçesinden farklı olarak eklendiği isme bitişik yazılır: hinmıñ? 'sen mi?', mıltaqmı? 'tüfek mi?', şäpmıñ? 'hızlı mı?', tünmü? 'gece mi?'.

Soru ekinden sonra kullanılan ikän kiplik kelimesi anlama, tereddüt veya şüphe ifadesi katmaktadır: barmı ikän 'var mı acaba?', xupmı ikän 'iyi mi acaba?', küpmıñ ikän 'çok mu acaba?'.

İsimlerde Bildirme (İsımdıġ Hábárlık Kategoriyahı)

Başkurt Türkçesinde isim çekiminin, şimdiki zaman, belirli geçmiş zaman, belirsiz geçmiş zaman ve şart olmak üzere dört şekli vardır. Aşağıda *matur* 'güzel' kelimesinin bildirmenin dört zamanına göre çekimi verilmiştir.

Şimdiki Zaman	Belirli Geçmiş Zaman	Öğrenilen Geçmiş Zaman	Şart
<i>maturmın</i>	<i>matur in ĩm</i>	<i>matur ikänmĭn</i>	<i>matur ihäm</i>
<i>maturhıġ</i>	<i>matur in ĩġ</i>	<i>matur ikänhĭġ</i>	<i>matur ihäġ</i>
<i>matur</i>	<i>matur in ĩ</i>	<i>matur ikän</i>	<i>matur ihä</i>
<i>maturbız</i>	<i>matur in ĩk</i>	<i>matur ikänbız</i>	<i>matur ihäk</i>
<i>maturhıġız</i>	<i>matur in ĩġız</i>	<i>matur ikänhĭġız</i>	<i>matur ihägız</i>
<i>maturzar</i>	<i>matur in ĩär</i>	<i>matur ikän(där)</i>	<i>matur ihälär</i>

İsim çekiminin olumsuzu *tügĭ* kelimesi ile yapılır. Soru şekli için ise soru eki *-mı/-mĭ* kullanılır.

Olumsuz	Soru
<i>matur tügĭmĭn</i>	<i>matur in ĩmmĭ</i>
<i>matur tügĭhĭġ</i>	<i>matur in ĩġmĭ</i>
<i>matur tügĭ</i>	<i>matur in ĩmĭ</i>
<i>matur tügĭbız</i>	<i>matur in ĩkmĭ</i>
<i>matur tügĭhĭġız</i>	<i>matur in ĩġızmĭ</i>
<i>matur tügĭdär</i>	<i>matur in ĩärmĭ</i>

Sıfat (Sifat)

Niteleme Sıfatları

Başkurt Türkçesinde varlıkların şekil, renk, biçim bakımından vasıflarını ifade etmek için kullanılan niteleme sıfatları, *qayhı?* 'hangi?', *qasanġı?* 'ne zamanki?', *qayzaġı?* 'neredeki?', *kĭmdägĭ?* 'kimdeki?', *nindäy?* 'nasıl?', *ni tĭşlĭ* 'ne renk?' sorularına cevap verirler. temel renk isimleri de niteleme sıfatıdır: *alhw* 'pembe', *aq* 'beyaz', *buz* 'boz rengi', *harı* 'sarı', *hürü* 'açık kahverengi', *kük* 'mavi, lacivert', *kürän* 'boza çalan kahverengi', *qara* 'siyah', *qızıl* 'kırmızı', *quġır* 'boza çalan kahverengi', *yäşĭ* 'yeşil', *zängär* 'gök mavisi'. Başkurt Türkçesindeki temel niteleme sıfatlarından bazıları ise şunlardır: *alsaq* 'güler yüzlü', *arzaqlı* 'saygın', *äsĭ* 'ekşi', *zur* 'büyük', *bay* 'zengin', *bĭyĭk* 'yüksek', *hĭykmlĭ* 'sempatik, sevimli', *kiġ* 'geniş', *matur* 'güzel', *nazan* 'cahil', *näzĭk* 'ince', *qŭmhüz* 'aç gözlü', *şıyıq* 'açık', *täpäş* 'alçak', *tınıs* 'yavaş', *tüñäräk* 'yuvarlak', *üşhüz* 'ucuz', *yaşı* 'düz', *yĭġĭ* 'hafif', *ziräk* 'zihni çevik, akıllı'.

Belirtme Sıfatları

İşaret Sıfatları :

Başkurt Türkçesinde varlıkları işaret etmek için kullanılan işaret sıfatları şunlardır: *bıl* 'bu', *şul* 'şu', *ul* 'o', *tĭġĭ* 'diğer', *üşü* 'şu', *bınaw* 'bu', *anaw* 'o', *bınday* 'böyle', *şunday* 'şöyle', *bıl qız* 'bu kız', *tĭġĭ bala* 'diğer çocuk', *şul uqıwsı* 'şu öğrenci'.

Sayı Sıfatları (Han Sifattarı)

Asıl Sayı Sıfatları (Tüp Han Sifattarı)

Temel sayılar herhangi bir ismin önüne geldiklerinde sıfat olurlar. Başkurt Türkçesinin temel sayıları şunlardır: *bir* (1), *iki* (2), *üs* (3), *dürt* (4), *biş* (5), *altı* (6), *yıtı* (7), *higız* (8), *tuğız* (9), *un* (10), *yıgırmı* (20), *utız* (30), *qırq* (40), *illı* (50), *altmış* (60), *yıtımış* (70), *hikhän* (80), *tuqhan* (90), *yüz* (100), *mıñ* (1000), *million* (1.000.000), *milliard* (1.000.000.000); *dürt üy* 'dört ev', *üs täzrä* 'üç pencere', *higız tün* 'sekiz gece', *mıñ yıl* 'bin yıl'.

Sıra Sayı Sıfatları (Rät Han Sifattarı)

Başkurt Türkçesinde sıra sayı sıfatları asıl sayılara *+(ı)nsı*/*+(i)nsi*/*+(ü)nsü*/*+(ü)nsü* ekinin getirilmesiyle yapılır: *birınsı* 'birinci', *ikiınsı* 'ikinci', *üsünsü* 'üçüncü', *dürtınsı* 'dördüncü', *bişınsı* 'beşinci', *altınsı* 'altıncı', *yıtınsı* 'yedinci', *higızınsı* 'sekizinci', *tuğızınsı* 'dokuzuncu', *unınsı* 'onuncu', *altı yüz otuz ikiınsı* 'altı yüz otuz ikinci'; *dürtınsı bala* 'dördüncü çocuk', *birınsı haldat* 'birinci asker'.

Bunların dışında *täwgı* 'birinci, ilk', *urtansı* 'ortancı', *huğınsı* 'sonuncu' kelimeleri de sıra sayı sıfatı olarak kullanılmaktadır.

Üleştirme Sayı Sıfatları (Bülüm Han Sifattarı)

Başkurt Türkçesinde üleştirme sayı sıfatları asıl sayılara *+ar*/*+är*, *+şar*/*+şär* eklerinin getirilmesiyle yapılır: *birär* 'bire', *ikişär* 'ikişer', *üşär* 'üçer', *dürdär* 'dörder', *bişär* 'beşer', *altışar* 'altışar', *yıtışär* 'yediler', *higızär* 'sekizer', *tuğızar* 'dokuzar', *unar* 'onar', *utızar* 'otuzar', *yüzär* 'yüzer', *üşär bürük* 'üçer şapka', *yıgırmışär kişı* 'yirmişer kişi'.

Kesir Sayı Sıfatları (Käsır Han Sifattarı)

Başkurt Türkçesinde kesir sayı sıfatları için uzaklaşma hâli eki *+nAn*/*+dAn*/*+tAn*/*+zAn* kullanılmaktadır: *üstän iki* 'üçte iki', *yüzdän biş* 'yüzde beş', *undan bir* 'onda bir'. Kesir sayı sıfatlarını anlatmak için ayrıca *yartı* 'yarım', *yarım* 'yarım', *sırık* 'çeyrek', *bütün* 'tam, tüm', *ülüş* 'kısım, parça' gibi bazı kelimeler de kullanılır: *iki yarım* 'iki parça', *dürt sırık* 'dörtçeyrek'.

Belirsizlik Sıfatları (Bildähizlik Sifattarı)

Başkurt Türkçesinin belirsizlik sıfatları şunlardır: *az* 'az', *ayırım* 'başka', *bägzi* 'bazı', *bar* 'bütün', *barlıq* 'bütün, hep, tamamı', *barsa* 'bütün', *başqa* 'başka', *baytaq* 'çok', *baytaqqına* 'hayli çok', *bir* 'bir', *bir nisä* 'birkaç', *birawıq* 'biraz', *bütä* 'bütün', *bütün* 'bütün', *bütän* başka', *ällä nisä* ' herhangi bir', *hämmä* 'her, hepsi', *här* 'her', *här bir* 'her bir', *his* 'hiç', *his bir* 'hiçbir', *his tä* 'hiç', *küllü* 'bütün', *küp* 'çok', *nizir* 'biraz', *qayhı bir* 'başka, bazı, kimi', *tilähä nindäy* 'herhangi bir', *tilähä qayhı* 'herhangi bir', *tütüş* 'bütün', *yıtıl-yıtıl* 'her türlü'.

Soru Sıfatları (Hüraw Sifattarı)

Başkurt Türkçesinde kullanılan soru sıfatları şunlardır: *qalay* 'hangi, nasıl', *qasangı* 'hangi, ne zamanki', *qayhı* 'hangi', *qayhılay* 'nasıl', *kimdägı* 'kimdeki', *küpmı* 'kaç, ne kadar', *nindäy* 'nasıl', *nisık* 'nasıl', *nisä* 'kaç', *ni qäzär* 'ne kadar', *ni saqlı* 'ne kadar', *ni tüşlü* 'ne renk'.

Başkurt Türkçesinde sıfatların pekiştirilmesi asıl sıfatın ilk hecesinin sonuna *-p* veya *-m* pekiştirme eklerinin getirilmesiyle yapılmaktadır: *aq-apaq* 'apak', *buş-bupbuş* 'bomboş', *hıwıq-hıphıwıq* 'sopsoğuk', *qara-qapqara* 'kapkara', *qızıl-qıpqızıl* 'kıp kırmızı', *qürü-qüpqürü* 'küp kuru', *üzün-üpzün* 'upuzun', *yanğız-yapayanğız* 'yapayalnız', *yäşil-yämyäşil* 'yemyeşil'. Başkurt Türkçesinde sıfatları

pekiştirme aynı zamanda *bik* 'pek', *ifrat* 'çok', *bıǵıräk* 'çok', *ǵäjäp* 'acayip çok', *uǵata* 'çok' gibi bazı kelimelerin asıl sıfatın önüne getirilmesiyle veya asıl sıfata çıkma veya ilgi hâli eklerinin getirilmesiyle yapılır: *bik iri* 'çok büyük', *qürünñ-qürühü* 'çok kuru, kupkuru' *uǵata qart* 'çok yaşlı'; *yañınan-yañı* 'yepyeni'.

Başkurt Türkçesinde üstünlük derecesi çıkma hâli eki ve *+(ı)raq/+(i)räk/+(ü)raq/+(ü)räk* karşılaştırma ekleriyle yapılmaktadır. Bu iki ek üstünlük için bir arada kullanılabileceği gibi sadece karşılaştırma eki ile de üstünlük yapılabilir: *qürüraq* 'daha kuru', *yäşiräk* 'daha genç', *bäläkäyiräk* 'daha küçük', *kitap däftärzän qalınraq* 'kitap defterden daha kalın', *Ankara Üfünän zürüraq* 'Ankara Ufa'dan daha büyük'. Sıfatlardan önce *in* 'en' zarfının getirilmesi suretiyle sıfatlarda en üstünlük yapılır: *in qızıl* 'en kırmızı', *in yäş* 'en genç', *in ülü* 'en büyük'.

Zarf (Räwiş)

Hâl Zarfları

Başkurt Türkçesindeki belli başlı hâl zarfları şunlardır: *almaş-tilmäş* 'sırayla', *añqı-tiñki* 'şaşırmış hâlde', *aşığıs* 'hemen, acele', *ayaq üstü* 'ayak üstü', *barıbir* 'hep birlikte', *baş tübän* 'başaşağı', *birämläp* 'birarada', *birgä* 'birlikte', *birnä-bir* 'gözle görülür biçimde', *dawamlı* 'devamlı', *hıbay* 'atla', *igñlätä* 'ekinle, hububatla', *ısnlap* 'gerçekten' *nıq* 'çok', *qabalan* 'telaşla, aceleyle', *qapıl ğına* 'aniden', *qırqa* 'kesinlikle, sertçe', *qürülay* 'kuru hâlde', *quşa* 'birlikte', *xäzirük* 'hemen, acele', *şäp* 'çabuk, hızlı', *saq* 'zor', *tizzän* 'çabuk, hızlı', *tirñäy* 'canlı', *üzaylı* 'devamlı', *ünlata* 'un hâlinde', *yäyäv* 'yayan, yürüyerek', *yüz tübän* 'yüzükoyun'.

Niteleme sıfatlarının birçoğu fiillerden önce kullanıldıklarında hâl zarfı görevini üstlenirler: *aqrın* 'yavaş', *arlı-birli* 'önemsiz', *asıq* 'açık', *asıwlı* 'öfkeli', *därräw* 'uyumlu', *dürüs* 'doğru', *äkrin* 'yavaş', *hil* 'sakin', *qänägät* 'memnun', *xata* 'yanlış', *qızıqlı* 'ilginç', *şipärämä* 'paramparça', *tura* 'doğru', *yähät* 'hızlı, süratli', *yañılış* 'yanlış, hatalı', *zawıq* 'zevкли'.

Zaman Zarfları (Vaqt Räwiştäri)

Başkurt Türkçesinde fiilleri zaman bakımından niteleyen zaman zarfları şunlardır: *äligäsä* 'şimdiye kadar', *ara-tirä* 'bazen, ara sıra', *artaban* 'sonra', *başta* 'önce', *baya* 'geçenlerde, yakında', *bıltır* 'geçen yıl', *bir yulı* 'birlikte, aynı zamanda', *birñsñnän* 'ilk olarak', *bıyıl* 'bu yıl', *bügäsä* 'bu gece', *bügün* 'bugün', *äwäl* 'önce', *ğilän* 'her zaman, daima', *haman* 'hâlâ daha, hâlâ', *huñ* 'sonra', *huñınan* 'sonradan', *xäzir* 'şimdi', *xäzirgä* 'halen, şimdi, bugün', *iläk* 'önce', *in iläk* 'ilk önce', *irtä* 'sabah', *irtägä* 'yarın', *irtän* 'yarın', *irtänän huñ* 'öbür gün', *kis* 'akşam', *kisä* 'dün', *küzgühün* 'güzün', *kün hayın* 'her gün', *qayhı bir saqta* 'bazen', *qayhı vaqt* 'bazen', *tünñn* 'gece vakti, geceleyin', *üzäqqa* 'kısa bir süre', *yaq* 'yaz', *yaqın* 'baharda', *yäyğihñ* 'yazın', *yäyñ* 'yazın'.

Miktar Zarfları (Küläm- Därjä Räwiştäri)

Miktar zarfları, zarfların, sıfatların ve fiillerin önüne geldiklerinde bunların miktarını belirtirler. Başkurt Türkçesinde en çok kullanılan miktar zarfları şunlardır: *az* 'az', *baytaq* 'hayli, pek çok', *bir az* 'biraz', *bir ni tiklüm* 'biraz', *bir talay* 'biraz, az', *bütünläy* 'tamamıyla', *az* 'az', *az-mäz* 'azar azar, yavaş yavaş', *ğäyät* 'gayet', *häläk* 'çok', *hiräk* 'seyrek', *ikilätä* 'iki kat', *in* 'en' *küp* 'çok', *tağı* 'daha', *tamam* 'tamamen, büsbütün', *tulhınsa* 'tamamıyla, tümüyle', *uǵata* 'gayet', *yänä* 'daha', *yartılaş* 'yarı yarıya', *yış* 'sık'.

Yer- Yön Zarfları (Urin Răwıştări)

Fiillerin yerini ve yönünü gösteren yer-yön zarfları Başkurt Türkçesinde şu şekildedir: *alğa* 'ileri', *arı* 'ileri', *aryaq* 'karşı, zıt', *birĭ* 'beri', *iskäri* 'içeri', *tış yaq* 'dışarı', *tübän* 'aşağı', *yuğarı* 'yukarı'.

Soru Zarfları (Hüraw Răwıştări)

Fiilin anlamını soru yönünden belirleyen zarflardır. Başkurt Türkçesinde soru zarfları şunlardır: *küpmĭ* 'ne kadar', *qasan* 'ne zaman', *qayza* 'nereye, nerede', *ni răwışlı* 'ne şekilde', *ni tiklĭm* 'ne kadar', *ni ũsũn* 'niçin', *nĭĭä* 'niçin', *nisĭk* 'nasıl'.

Zamir (Almaş)

Şahıs Zamirleri (Zat Almaştarı)

Başkurt Türkçesindeki şahıs zamirleri şunlardır:

<u>Teklik</u>			<u>Çokluk</u>	
I. şh.	<i>min</i>	'ben'	<i>bĭz</i>	'biz'
II. şh.	<i>hin</i>	'sen'	<i>hĭz</i>	'siz'
III. şh.	<i>ul</i>	'o'	<i>ular</i>	'onlar'

Şahıs zamirlerinin hâl eklerine göre çekimi aşağıdaki gibidir:

Yalın	İlgi	Yükleme	Yönelme	Bulunma	Çıkma
Hâl	Hâli	Hâli	Hâli	Hâli	Hâli
<i>min</i>	<i>minĭĭ</i>	<i>miĭĭ</i>	<i>miĭä</i>	<i>mindä</i>	<i>minän</i>
<i>hin</i>	<i>hinĭĭ</i>	<i>hiĭĭ</i>	<i>hiĭä</i>	<i>hindä</i>	<i>hinän</i>
<i>ul</i>	<i>uniĭ</i>	<i>uni</i>	<i>uĭä</i>	<i>unda</i>	<i>unan</i>
<i>bĭz</i>	<i>bĭzziĭ</i>	<i>bĭzzi</i>	<i>bĭzĭä</i>	<i>bĭzziä</i>	<i>bĭzziän</i>
<i>hĭz</i>	<i>hĭzziĭ</i>	<i>hĭzzi</i>	<i>hĭzĭä</i>	<i>hĭzziä</i>	<i>hĭzziän</i>
<i>ular</i>	<i>ularziĭ</i>	<i>ularzi</i>	<i>ularĭä</i>	<i>ularza</i>	<i>ularzan</i>

Şahıs zamirleri aitlik eki ile çekime girebilirler. Başkurt Türkçesinde aitlik için *+nıqı/+nĭki/+zıqı/+ziĭki* ekleri kullanılır. Zamirlerin bu ek ile çekime girmiş şekli aşağıdaki gibidir:

Yalın	İlgi	Yükleme	Yönelme	Bulunma	Çıkma
Hâl	Hâli	Hâli	Hâli	Hâli	Hâli
<i>minĭki</i> 'benimki'	<i>minĭkiĭ</i>	<i>minĭki</i>	<i>minĭkiä</i>	<i>minĭkiä</i>	<i>minĭkiän</i>
<i>hinĭki</i> 'seninki'	<i>hinĭkiĭ</i>	<i>hinĭki</i>	<i>hinĭkiä</i>	<i>hinĭkiä</i>	<i>hinĭkiän</i>
<i>unıqı</i> 'onunki'	<i>unıqıniĭ</i>	<i>unıqıni</i>	<i>unıqıniä</i>	<i>unıqıniä</i>	<i>unıqıniän</i>
<i>bĭzziĭki</i> 'bizimki'	<i>bĭzziĭkiĭ</i>	<i>bĭzziĭki</i>	<i>bĭzziĭkiä</i>	<i>bĭzziĭkiä</i>	<i>bĭzziĭkiän</i>
<i>hĭzziĭki</i> 'sizinki'	<i>hĭzziĭkiĭ</i>	<i>hĭzziĭki</i>	<i>hĭzziĭkiä</i>	<i>hĭzziĭkiä</i>	<i>hĭzziĭkiän</i>
<i>ularziqı</i> 'onlarınki'	<i>ularziqıniĭ</i>	<i>ularziqıni</i>	<i>ularziqıniä</i>	<i>ularziqıniä</i>	<i>ularziqıniän</i>

İşaret Zamirleri (Kürhätĭw Almaştarı)

Nesneleri göstermek ve işaret etmek için kullanılan işaret zamirleri Başkurt Türkçesinde şu şekildedir: *bıl* 'bu', *şul* 'şu', *ul* 'o', *üşü* 'şu', *tĭĭĭ* 'öteki', *bınaw* 'şu', *anaw* 'o'. Bu işaret zamirlerinden yakındaki nesneleri işaret etmek için *üşü* 'şu', *bıl* 'bu', *bınaw* 'şu' işaret zamirleri; uzakta olan nesneleri

göstermek için ise *tıǵı* 'öteki', *şul* 'şu', *anaq* 'o', *ul* 'o' işaret zamirleri kullanılır. İşaret zamirlerinin çokluk şekilleri de kullanılmaktadır: *bılar* 'bunlar', *şular* 'şunlar', *ular* 'onlar'.

İşaret zamirlerinin hâl eklerine göre çekimi aşağıdaki gibidir:

Yalın Hâl	İlgi Hâli	Yükleme Hâli	Yönelme Hâli	Bulunma Hâli	Çıkma Hâli
<i>bıl</i>	<i>bınıq</i>	<i>bını</i>	<i>bıǵa</i>	<i>bında</i>	<i>bınan</i>
<i>şul</i>	<i>şunıq</i>	<i>şunı</i>	<i>şuǵa</i>	<i>şunda</i>	<i>şunan</i>
<i>ul</i>	<i>unıq</i>	<i>unı</i>	<i>uǵa</i>	<i>unda</i>	<i>unan</i>
<i>üşü</i>	<i>üşünñ</i>	<i>üşünü</i>	<i>üşüna</i>	<i>üşünda</i>	<i>üşünan</i>
<i>tıǵı</i>	<i>tıǵınñ</i>	<i>tıǵını</i>	<i>tıǵıǵa</i>	<i>tıǵındä</i>	<i>tıǵınän</i>
<i>bınaw</i>	<i>bınawıq</i>	<i>bınawı</i>	<i>bınawǵa</i>	<i>bınawza</i>	<i>bınawzan</i>
<i>anaw</i>	<i>anawıq</i>	<i>anawı</i>	<i>anawǵa</i>	<i>anawza</i>	<i>anawzan</i>

İşaret zamirlerinden *bıl*, *şul*, *ul* gibi bazı işaret zamirleri hâl eklerini aldıklarında /l/ sesi düşmektedir.

Dönüştürlük Zamirleri

Başkurt Türkçesinde dönüştürlük zamiri için *üz* kelimesi kullanılmaktadır. Dönüştürlük zamiri iyelik eklerini alır. İyelik ekinden sonra ismin hâllerine göre de çekime girer.

Teklik	Çokluk
I. şh. <i>üzim</i> 'kendim'	<i>üzibüz</i> 'kendimiz'
II. şh. <i>üzin</i> 'kendin'	<i>üzıǵüz</i> 'kendiniz'
III. şh. <i>üzı</i> 'kendi'	<i>üzzerı</i> 'kendileri'

Dönüştürlük zamirlerinin hâl ekleriyle çekimi aşağıdaki gibidir:

Yalın Hâl	İlgi Hâli	Yükleme Hâli	Yönelme Hâli	Bulunma Hâli	Çıkma Hâli
<i>üzim</i>	<i>üzimdın</i>	<i>üzimdı</i>	<i>üzimä</i>	<i>üzimdä</i>	<i>üzimdän</i>
<i>üzin</i>	<i>üzindın</i>	<i>üzindı</i>	<i>üzinä</i>	<i>üzindä</i>	<i>üzindän</i>
<i>üzı</i>	<i>üzının</i>	<i>üzın</i>	<i>üzinä</i>	<i>üzındä</i>	<i>üzınän</i>
<i>üzibüz</i>	<i>üzibüzün</i>	<i>üzibüzı</i>	<i>üzibüzǵa</i>	<i>üzibüzä</i>	<i>üzibüzän</i>
<i>üzıǵüz</i>	<i>üzıǵüzün</i>	<i>üzıǵüzı</i>	<i>üzıǵüzǵa</i>	<i>üzıǵüzä</i>	<i>üzıǵüzän</i>
<i>üzzerı</i>	<i>üzzerının</i>	<i>üzzerın</i>	<i>üzzerınä</i>	<i>üzzerındä</i>	<i>üzzerınän</i>

Dönüştürlük zamirinin teklik ve çokluk üçüncü şahıs çekiminde yükleme hâli eki *-n* şeklindedir.

Dönüştürlük zamirinin teklik birinci, ikinci ve üçüncü şahısları ile çokluk üçüncü şahsında yönelme hâli eki *-a/-ä* şeklindedir.

Dönüştürlük zamirinin teklik ve çokluk üçüncü şahsında iyelik eki ile bulunma hâli eki arasında *-n* girer.

Belirsizlik Zamirleri (Bildähizlik Almaştırı)

Başkurt Türkçesindeki belirsizlik zamirleri şunlardır: *barlıǵı* 'tamamı', *bır kım* 'biri', *bır nämä* 'bir şey', *bır ni* 'bir şey', *bütähı* 'hepsi, tamamı', *ällä kım* 'biri, birisi', *ällä nämä* 'bir şey', *ällä ni* 'bir şey', *ällä nindäy* 'bir', *ällä nisık* 'herhangi bir sebeple', *ällä qayza* 'bir yerde', *ällä qayzan* 'bir yerden', *ällä qayhı* 'herhangi bir', *ällä qaynıhı* 'bir yerde', *hämmähı* 'hepsi', *här bırñı* 'her biri', *här kim* 'herkes', *his kım* 'hiç kimse', *his nämä* 'hiçbir şey', *his nindäy* 'hiçbir kimdir' 'biri, birisi', *küllühı* 'tamamı', *qayhı bır* 'bazısı', *tähä kım* 'herkes', *tähä nämä* 'herşey', *tähä nindäy* 'herkes, herhangi bir'.

Soru Zamirleri (Hüraw Almaştırı)

Varlıkları sormak için kullanılan soru zamirleri Başkurt Türkçesinde şu şekildedir: *kım* 'kim', *qayhınıhı* 'hangisi', *qayza* 'nerede', *ni* 'ne', *nimä* 'ne'.

Fiil (Qılım)

Şahıs Ekleri (Almaş Quşımsaları)

Başkurt Türkçesinde Türk dilinin genelinde olduğu gibi üç tip şahıs eki kullanılır.

1 . Tip (İyelik Menşeli) Şahıs Ekleri

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
I. şh.	-(ı, ı, ü, ü)m	-(ı)q/-(ı)k/-(ü)q/-(ü)k
II. şh.	-(ı, ı, ü, ü)ñ	-(ı)ǵız/-(ı)ǵız/-(ü)ǵız/-(ü)ǵız
III. şh.	∅	-∅; -lar/-lär, -dar/-där, -tar/-tär, -zar/-zär

2 . Tip (Zamir Menşeli) Şahıs Ekleri

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
I. şh.	-m/-mın/-mın/mün/mün	-bız/-bız/-büz/-büz
II. şh.	-hıñ/-hıñ/-hüñ/-hüñ	-hıǵız/-hıǵız/-hüǵız/-hüǵız
III. şh.	∅	∅; -lar/-lär, -tar/-tär, -dar/-där, -zar/-zär

3 . Tip (Emir) Şahıs Ekleri

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
I. şh.:	-yım/-yım, -ayım/-äyım	-yıq/-yık, -ayıq/-äyık
II şh.:	-∅	-(ı)ǵız/-(ı)ǵız/-(ü)ǵız/-(ü)ǵız
III şh.:	-hın/-hın/-hün/-hün	-hındar/-hındär/-hündar/-hündär

Basit Kipler

Haber Kipleri

Belirli Geçmiş Zaman (Bildälü Ütkän Zaman)

Başkurt Türkçesinde belirli geçmiş zaman için kullanılan {-DX/-nX/-zX} fiil çekim eki, iyelik menşeli şahıs ekleri ile çekime girer. Ekin değişken şekilleri şu şekildedir: Ünlüyle biten fiillerden sonra *-nı/-nı/-nü/-nü; /ı/, /m/, /n/, /ñ/* akıcı ünsüzlerinden sonra *-dı/- dı, -dü/-dü; /r/, /w/, /y/, /z/* ünsüzleri ile biten fiillerden sonra *-zi/-zı, -zü/-zü* ; tonsuz ünsüzle biten fiillerden sonra ise *-tı/-tı, -tü/-tü*.

<u>'söyle-'</u>	<u>'al-'</u>	<u>'giy-'</u>	<u>'bekle-'</u>	<u>Olumsuz</u>	<u>Soru</u>
<i>hüylän ĩm</i>	<i>aldım</i>	<i>kıyız ĩm</i>	<i>küttüm</i>	<i>kıymän ĩm</i>	<i>aldımmı</i>
<i>hüylän ĩñ</i>	<i>aldıñ</i>	<i>kıyız ĩñ</i>	<i>küttüñ</i>	<i>kıymän ĩñ</i>	<i>aldıñmı</i>
<i>hüylän ĩ</i>	<i>aldı</i>	<i>kıyız ĩ</i>	<i>küttü</i>	<i>kıymän ĩ</i>	<i>aldımı</i>
<i>hüylän ĩk</i>	<i>aldıq</i>	<i>kıyız ĩk</i>	<i>küttük</i>	<i>kıymän ĩk</i>	<i>aldıqmı</i>
<i>hüylän ĩğ ĩz</i>	<i>aldığız</i>	<i>kıyız ĩğ ĩz</i>	<i>küttüğüz</i>	<i>kıymän ĩğ ĩz</i>	<i>aldığızmı</i>
<i>hüylän ĩär</i>	<i>aldılar</i>	<i>kıyız ĩär</i>	<i>küttülär</i>	<i>kıymän ĩär</i>	<i>aldıalarmı</i>

Belirsiz Geçmiş Zaman (Bildähiz Ütkän Zaman)

Başkurt Türkçesinde belirsiz geçmiş zaman için kullanılan {-GAN} fiil çekim eki şahıs zamiri menşeli şahıs ekleri ile çekime girer. Ek, ünlüler ve tonlu ünsüzle biten fiillerden sonra *-gan/-gän*; tonsuz ünsüzlerle biten fiillerden sonra *-qan/-kän* şeklindedir:

<u>'yaz-'</u>	<u>'öl-'</u>	<u>'sat-'</u>	<u>'bit-'</u>	<u>Olumsuz</u>	<u>Soru</u>
<i>yażğanmın</i>	<i>ülgän ĩm</i>	<i>hatqanmın</i>	<i>bütkänm ĩm</i>	<i>hatmağanmın</i>	<i>ülgän ĩm ĩ</i>
<i>yażğanhıñ</i>	<i>ülgän ĩñ</i>	<i>hatqanhıñ</i>	<i>bütkäñ ĩñ</i>	<i>hatmağanhıñ</i>	<i>ülgän ĩñ ĩ</i>
<i>yażğan</i>	<i>ülgän</i>	<i>hatqan</i>	<i>bütkän</i>	<i>hatmağan</i>	<i>ülgän ĩ</i>
<i>yażğanbız</i>	<i>ülgänbız</i>	<i>hatqanbız</i>	<i>bütkänbız</i>	<i>hatmağanbız</i>	<i>ülgänbız ĩ</i>
<i>yażğanhığız</i>	<i>ülgän ĩğ ĩz</i>	<i>hatqanhığız</i>	<i>bütkäñ ĩğ ĩz</i>	<i>hatmağanhığız</i>	<i>ülgän ĩğ ĩz ĩ</i>
<i>yażğandar</i>	<i>ülgändär</i>	<i>hatqandar</i>	<i>bütkändär</i>	<i>hatmağandar</i>	<i>ülgändär ĩ</i>

Şimdiki Zaman (Xäzırgı Zaman)

Başkurt Türkçesinde şimdiki zaman için {-A/-y} fiil çekim eki kullanılmaktadır. Ek, ünsüzle biten fiillerden sonra *-a/-ä*; ünlüyle biten fiillerden sonra *-y* şeklindedir. Şimdiki zaman şahıs zamiri menşeli şahıs ekleri ile çekime girer.

<u>'kurtul-'</u>	<u>'düşün-'</u>	<u>'gel-'</u>	<u>'yaşa-'</u>	<u>Olumsuz</u>	<u>Soru</u>
<i>qütülämın</i>	<i>uylayım</i>	<i>kiläm ĩm</i>	<i>yäşäym ĩm</i>	<i>kilmäym ĩm</i>	<i>uylayımmı</i>
<i>qütülähıñ</i>	<i>uylayhıñ</i>	<i>kiläh ĩñ</i>	<i>yäşäyh ĩñ</i>	<i>kilmäyh ĩñ</i>	<i>uylayhıñmı</i>
<i>qütüla</i>	<i>uylay</i>	<i>kilä</i>	<i>yäşäy</i>	<i>kilmäy</i>	<i>uylaymı</i>
<i>qütülabız</i>	<i>uylaybız</i>	<i>kiläbız</i>	<i>yäşäybız</i>	<i>kilmäybız</i>	<i>uylaybızmı</i>
<i>qütülähığız</i>	<i>uylayhığız</i>	<i>kiläh ĩğ ĩz</i>	<i>yäşäyh ĩğ ĩz</i>	<i>kilmäyh ĩğ ĩz</i>	<i>uylayhığızmı</i>
<i>qütülalar</i>	<i>uylayzar</i>	<i>kilälär</i>	<i>yäşäyzar</i>	<i>kilmäyzar</i>	<i>uylayzarmı</i>

Başkurt Türkçesinde {-A/-y} fiil çekim ekinin dışında şimdiki zaman fonksiyonu için çeşitli analitik şekiller de kullanılmaktadır. Bu şekiller genellikle {-p} veya {-A} zarf-fiil ekini almış asıl fiilin ardından {-A/-y} fiil çekim eki ve şahıs ekleriyle çekime girmiş bir yardımcı fiilin kullanılmasıyla oluşmaktadır. Bu analitik şekiller Türkçenin en eski dönemlerinden beri kullanılagelmiştir. Başkurt Türkçesinde şimdiki zamanı sunan analitik yapılar *bar-*, *kil-*, *tür-*, *ultır-*, *yat-*, *yürü-* yardımcı fiillerinin kullanılmasıyla oluşmaktadır. Bu yardımcı fiiller, analitik yapıların kuruluşunda kendi anlamlarını kaybeden, ama asıl fiile yine kendi anlam alanları içerisinde bir anlam kazandıran fiillerdir. Analitik yapıların kuruluşunda asıl fiile {-A/-y} ya da {-p} zarf-fiil eki getirilir. Ardından gelen yardımcı fiil ise, şimdiki zaman eki {-A/-y} ve şahıs ekini taşımaktadır. Bunlar; {-A/-y} *bara*, {-A/-y} *yata*; {-p} *bara*, {-p} *tura*, {-p} *ultıra*, {-p} *yata*, {-p} *yürüy* gibi şekillerdir. *ala barahığız* 'alıyorsunuz', *yazıp turahıñ* 'yazıyorsun', *bıl ĩp ultıram* 'biliyorum', *kürhät ĩp yatabız* 'gösteriyoruz', *ultırıp yürüyhüğüz* 'oturuyorsunuz', *hüyläşä yata* 'konuşuyor', *kütä barabız* 'bekliyoruz'. Bu tür analitik kuruluşlarda da olumsuzluk şekli, asıl fiile *-ma,-*

mä olumsuzluk ekinin getirilmesi suretiyle yapılmaktadır: *almay barahıgıız* 'almıyorsunuz', *yazıp turmayhıı* 'yazmıyorsun', *bııııı ultırmayım* 'bilmiyorum', *kürhätııı yatmaybıız* 'göstermiyoruz', *ultırııı yürümäyhıııı* 'oturuyorsunuz'. Soru şekli de diğer analitik yapılarda olduğu gibi sona soru eki getirilerek oluşturulur: *bara yatammı* 'gidiyor muyum?', *ala barahıııı* 'alıyor musun?', *alıııı barahııııı* 'alıyor musunuz?'.

Geniş Zaman (Bildähız Kiläsäk Zaman)

Başkurt Türkçesinde geniş zaman, {- (X)r} fiil çekim eki ile yapılmaktadır. Ekin değişken şekilleri ünlüyle biten fiil köklerine -r; ünsüzle biten fiillere ise -ır/-ır, -ür/-ür şeklinde getirilerek yapılır. Geniş zaman çekiminde de şahıs zamiri menşeli şahıs ekleri kullanılır. Bu zamanın olumsuzluğu diğer zamanlardan farklı olarak {-mAs-} olumsuzluk eki ile yapılmaktadır.

'iste-'	'başla-'	'gör-'	'dön-'	Olumsuz	Soru
tıııııı	başlarımın	kürııııı	bürülürmün	tııııııı	başlarımınmı
tııııııı	başlarhııı	kürıııııı	bürülürhün	tıııııııı	başlarhıııı
tııııı	başlar	kürııı	bürülür	tıııııı	başlarım
tıııııııı	başlarbıız	kürııııııı	bürülürbüz	tııııııııı	başlarbıızmı
tııııııııı	başlarhııııı	kürıııııııı	bürülürhüğüz	tıııııııııı	başlarhıııııı
tııııııııı	başlarızar	kürıııııııı	bürülürzar	tıııııııııı	başlarızarmı

Gelecek Zaman (Bildäıı Kiläsäk Zaman)

Başkurt Türkçesinde gelecek zaman {- (y)AsAK} fiil çekim eki ile yapılmaktadır. Ek, ünsüzle biten fiil köklerine -asaq/-äsäk; ünlüyle biten fiil köklerine ise -yasaq/-yäsäk şeklinde yardımcı ses olarak gelir. Çekimde şahıs zamiri menşeli şahıs ekleri kullanılır:

'çık-'	'giy-'	'oku-'	'de-'	Olumsuz	Soru
sıgasaqımın	kıııııııı	uqıyasaqımın	tıııııııı	sıqmayasaqımın	tıııııııııı
sıgasaqııı	kııııııııı	uqıyasaqııı	tııııııııı	sıqmayasaqııı	tııııııııııı
sıgasaq	kııııııı	uqıyasaq	tıııııııı	sıqmayasaq	tııııııııı
sıgasaqbıız	kııııııııı	uqıyasaqbıız	tııııııııı	sıqmayasaqbıız	tııııııııııı
sıgasaqııııı	kııııııııııı	uqıyasaqııııı	tııııııııııı	sıqmayasaqııııı	tııııııııııııı
sıgasaqııııı	kıııııııııııı	uqıyasaqıııııı	tıııııııııııı	sıqmayasaqıııııı	tııııııııııııııı

Tasarlama Kipleri

Şart Kipi

Başkurt Türkçesinde şart kipi, fiil köküne {-hA} ekinin getirilmesi suretiyle yapılmaktadır. Bu kip eki belirli geçmiş zamanda olduğu gibi iyelik eki menşeli şahıs ekleri ile çekime girer. Ek, kalın ünlülü bir hece ile biten fiillerden sonra -ha; ince ünlülü bir hece ile biten fiillerden sonra -hä şeklindedir.

<u>'qayt-'</u>	<u>'gel-'</u>	<u>'düşün-'</u>	<u>'söyle-'</u>	<u>Olumsuz</u>	<u>Soru</u>
qaytham	kihäm	uylaham	hüylähäm	kilmähäm	uylahammı
qaythan	kihäj	uylahan	hüylähäj	kilmähäj	uylahanımı
qaytha	kihä	uylaha	hüylähä	kilmähä	uylahamı
qaythaq	kihäk	uylahaq	hüylähäk	kilmähäk	uylahaqımı
qaythağız	kihägız	uylahağız	hüylähägız	kilmähägız	uylahağızımı
qaythalar	kihälär	uylahalar	hüylähälär	kilmähälär	uylahalarımı

İstek Kipi

Başkurt Türkçesinde istek kipi genellikle analitik şekiller yoluyla ifade edilir. Bu şekillerden ilki {-GX} ekli bir ismin, iyelik eklerini alması ve ardından *ki-* fiilinin kullanılmasıyla gerçekleşir. *ki-* fiili yapıda yardımcı fiil olarak yer alır ve şimdiki zaman, gelecek zaman veya geçmiş zamanda çekimlenebilir. {-GX} eki, ünlü ve tonlu ünsüzle biten fiillerden sonra *-ğı/-ğı/-ğü/-ğü*; tonsuz ünsüzle biten fiillerden sonra *-qı/-kî/-qü/-kü* şeklinde gelir:

<u>'unut-'</u>	<u>'söyle-'</u>	<u>Olumsuz</u>	<u>Soru</u>
ünütqıhım kilä	äytkîñim kilä	ünütqıhım kilmäy	äytkîñim kilämî
ünütqıhıñ kilä	äytkîñiñ kilä	ünütqıhıñ kilmäy	äytkîñiñ kilämî
ünütqıhı kilä	äytkîñi kilä	ünütqıhı kilmäy	äytkîñi kilämî
ünütqıhıbiz kilä	äytkîñibiz kilä	ünütqıhıbiz kilmäy	äytkîñibiz kilämî
ünütqıhığız kilä	äytkîñigız kilä	ünütqıhığız kilmäy	äytkîñigız kilämî
ünütqıhıları kilä	äytkîñilär kilä	ünütqıhıları kilmäy	äytkîñilär kilämî

İstek kipi için kullanılan diğer bir analitik yapı {-hA}+şahıs eki+sl yapısıdır. Burada şart kipini ifade eden {-hA} fiil çekim ekine istek ifadesini kazandıran {-sl} ekidir. {-hA} fiil çekim eki bu şekilde fiilden sonra doğrudan doğruya kullanılabilirdiği gibi, kimi zaman {-GAN} veya {-(X)r} fiil çekim ekleri ile çekimlenmiş bir fiilden sonra *bul-* yardımcı fiiliyle de kullanılabilir:

<u>'al-'</u>	<u>'ver-'</u>	<u>Olumsuz</u>	<u>Soru</u>
alhamsı	birgän bulhamsı	almahamsı	birgän bulhamsımı
alhañsı	birgän bulhañsı	almahañsı	birgän bulhañsımı
alhası	birgän bulhası	almahası	birgän bulhasımı
alhaqsı	birgän bulhaqsı	almahaqsı	birgän bulhaqsımı
alhağızı	birgän bulhağızı	almahağızı	birgän bulhağızımı
alhalarsı	birgän bulhalarsı	almahalarsı	birgän bulhalarsımı

Bir diğer istek yapısı {-AhI/-yhX} sıfat fiil ekinden sonra iyelik eki ve *ki-* yardımcı fiilinin kullanılmasıyla oluşur. Yapının yardımcı fiili istek ifadesini {-A/-y}, {-DX/-nX/-zX}, {-y)AsAK} gibi fiil çekim eklerini alarak şimdi, gelecek ya da geçmiş zamana taşıyabilmektedir. {-AhI/-yhX} sıfat-fiil eki, ünlü ile biten fiillerden sonra *-ahı/-ähî*, ünsüzle biten fiillerden sonra ise, *-yhı/-yhî/-yhü/-yhü* şeklindedir:

<u>'göl-'</u>	<u>Olumsuz</u>	<u>Olumsuz</u>	<u>Soru</u>
<i>küläh ĩm kilä</i>	<i>küläh ĩm kilmäy</i>	<i>küläh ĩm yuq/tüg ĩ</i>	<i>küläh ĩm kiläm ĩ</i>
<i>küläh ĩñ kilä</i>	<i>küläh ĩñ kilmäy</i>	<i>küläh ĩñ yuq/tüg ĩ</i>	<i>küläh ĩñ kiläm ĩ</i>
<i>küläh ĩ kilä</i>	<i>küläh ĩ kilmäy</i>	<i>küläh ĩ yuq/tüg ĩ</i>	<i>küläh ĩ kiläm ĩ</i>
<i>küläh ĩb ĩz kilä</i>	<i>küläh ĩb ĩz kilmäy</i>	<i>küläh ĩb ĩz yuq/tüg ĩ</i>	<i>küläh ĩb ĩz kiläm ĩ</i>
<i>küläh ĩg ĩz kilä</i>	<i>küläh ĩg ĩz kilmäy</i>	<i>küläh ĩg ĩz yuq/tüg ĩ</i>	<i>küläh ĩg ĩz kiläm ĩ</i>
<i>küläh ĩär ĩ kilä</i>	<i>küläh ĩär ĩ kilmäy</i>	<i>küläh ĩär ĩ yuq/tüg ĩ</i>	<i>küläh ĩär ĩ kiläm ĩ</i>

Başkurt Türkçesinde {-GAY} eki ile de istek kipi gerçekleşir. Ek, daima olumsuzluk eki taşıyarak olumsuz istek ifade eder ve Eski Türkçenin gelecek zamanı ifade eden fiil çekim eki {-GAY} dan gelmektedir. Emir-istek eklerinin genişlemeye müsait ekler olduğu olduğu düşünüldüğünde sondaki {-I}nın pekiştirme olduğu söylenebilir. Ek, olumsuzluk ekiyle birlikte kalınlık incelik uyumuna uyar ve iyelik menşeli şahıs ekleri ile çekime girer. Ek, daima olumsuzluk ifade etmekte ve soru şekli de kullanılmamaktadır.

<u>'yaz-'</u>	<u>'gel-'</u>	<u>'boz-'</u>
<i>yaźmağayım</i>	<i>kilmägäy ĩm</i>	<i>büźmağayım</i>
<i>yaźmağayın</i>	<i>kilmägäy ĩñ</i>	<i>büźmağayın</i>
<i>yaźmağayı</i>	<i>kilmägäy ĩ</i>	<i>büźmağayı</i>
<i>yaźmağayıq</i>	<i>kilmägäy ĩk</i>	<i>büźmağayıq</i>
<i>yaźmağayığız</i>	<i>kilmägäy ĩg ĩz</i>	<i>büźmağayığız</i>
<i>yaźmağayılar</i>	<i>kilmägäy ĩär</i>	<i>büźmağayılar</i>

Gereklilik Kipi (Käräklük- Tıyışlık Hüykälişi)

Başkurt Türkçesinde gereklilik kipi için müstakil bir ek yoktur. Gereklilik ifadesi genellikle altı analitik kuruluş ile yapılmaktadır. {-X}rgA} *tıyış* analitik kuruluşu, Başkurt Türkçesinin master eklerinden bir olan {-X}rgA} ve *tıyış* kiplik kelimesinin bir araya gelmesinden oluşmuştur. Yapının çekimi iki şekilde gerçekleşir. Bunlardan ilki {-X}rgA} master eki ile çekimlenen asıl fiilden sonra gelen *tıyış* kiplik kelimesine şahıs eklerinin getirilmesi suretiyle yapılırken, ikincisi, master ekini alan asıl fiilden önce şahıs zamirleri ile yapılır:

<u>'çık-'</u>	<u>'iç-'</u>	<u>Olumsuz</u>	<u>Soru</u>
<i>sıgırğa tıyışm ĩn</i>	<i>min ĩşirgä tıyış</i>	<i>sıqmasqa tıyışm ĩn</i>	<i>min ĩşirgä tıyışm ĩ</i>
<i>sıgırğa tıyış ĩñ</i>	<i>hin ĩşirgä tıyış</i>	<i>sıqmasqa tıyış ĩñ</i>	<i>hin ĩşirgä tıyışm ĩ</i>
<i>sıgırğa tıyış</i>	<i>ul ĩşirgä tıyış</i>	<i>sıqmasqa tıyış</i>	<i>ul ĩşirgä tıyışm ĩ</i>
<i>sıgırğa tıyışb ĩz</i>	<i>b ĩz ĩşirgä tıyış</i>	<i>sıqmasqa tıyışb ĩz</i>	<i>b ĩz ĩşirgä tıyışm ĩ</i>
<i>sıgırğa tıyış ĩg ĩz</i>	<i>h ĩz ĩşirgä tıyış</i>	<i>sıqmasqa tıyış ĩg ĩz</i>	<i>h ĩz ĩşirgä tıyışm ĩ</i>
<i>sıgırğa tıyıştär</i>	<i>ular ĩşirgä tıyış</i>	<i>sıqmasqa tıyıştär</i>	<i>ular ĩşirgä tıyışm ĩ</i>

{-X}rgA} master ekinden sonra *käräk* kiplik kelimesinin kullanılmasıyla oluşan {-X}rgA} *käräk* yapısı da gereklilik ifade eder. Bu yapıda şahıs ekleri değil yönelme hâli eki almış şahıs zamirleri kullanılır. Yönelme hâli eki alan şahıs zamiri yapının başında ya da sonunda kullanılabilir. Yönelme hâli eki alan şahıs zamiri yapının başında ya da sonunda kullanılabilir.

'bitir-'

miñä bütürürgä käräk
hiñä bütürürgä käräk
uğa bütürürgä käräk
bıǵgä bütürürgä käräk
hıǵgä bütürürgä käräk
ularğa bütürürgä käräk

'söyle-'

äytırgä käräk miñä
äytırgä käräk hiñä
äytırgä käräk uğa
äytırgä käräk hıǵgä
äytırgä käräk bıǵgä
äytırgä käräk ularğa

Olumsuz

miñä bütürmäskä käräk
hiñä bütürmäskä käräk
uğa bütürmäskä käräk
bıǵgä bütürmäskä käräk
hıǵgä bütürmäskä käräk
ularğa bütürmäskä käräk

Olumsuz

äytırgä käräk tügıl miñä
äytırgä käräk tügıl hiñä
äytırgä käräk tügıl uğa
äytırgä käräk tügıl hıǵgä
äytırgä käräk tügıl bıǵgä
äytırgä käräk tügıl ularğa

Soru

miñä bütürürgä kärekmı
hiñä bütürürgä kärekmı
uğa bütürürgä kärekmı
bıǵgä bütürürgä kärekmı
hıǵgä bütürürgä kärekmı
ularğa bütürürgä kärekmı

Soru

miñä alırgä käräk tügıl mı
hiñä alırgä käräk tügıl mı
uğa alırgä käräk tügıl mı
bıǵgä alırgä käräk tügıl mı
hıǵgä alırgä käräk tügıl mı
ularğa alırgä käräk tügıl mı

Herhangi bir iş, oluş ya da hareketin mutlaka gerçekleştirilmek zorunda olduğu anlamı, Başkurt Türkçesinde {-X}rgA} *tura kil-* yapısı ile de ifade edilebilmektedir. Bu yapı, {-X}rgA} mastar ekinden sonra, *tura* (<togru) 'uygun, gereken, zaruri' kelimesinin kullanılması ve ardından *kil-* fiilinin herhangi bir fiil çekim eki alarak çekime girmesi ile gerçekleşir. Genellikle şahıs eki almadan daha çok üçüncü şahsa yönelik kullanılmaktadır. {-X}rgA} *tura kil-* yapısı, {-X}r}, {-A/ -y}, {-DX/-nX/-zX}, {-y}AsAK}, {-GAynl } gibi fiil çekim ekleri ile çekime girmektedir. Yapının olumsuzluk ya da soru şekli, *kil-* fiilinden sonra gelen çekim ekinin alacağı olumsuzluk ya da soru ekleri ile gerçekleşir. Bu yapının gereklilik anlamı *tura* kelimesinin 'gerekli, zaruri' gibi anlamlarından türemiş olmalıdır. {-X}rgA} mastar eki zaten diğer gereklilik ifade eden yapılarda da kullanılan, hatta düşme ve bulaşma sonucu tek başına bile Başkurt Türkçesinde gerekliliği ifade eden bir ektir. Dolayısıyla, {-X}rgA} mastar eki ve ardından *tura* kelimesi, semantik bir beraberlikle Başkurt Türkçesinde zorunluluk anlamını ifade eden yollardan biri olmuştur. Bu anlam çerçevesine *kil-* fiili de katılmış ve bu fiille birlikte yapı, değişik zaman dilimlerinde gerekliliği ifade etmiştir. Yapı ile işaretlenen anlam gereklilikten biraz daha öte bir zorunluluk, mecburiyet anlamıdır. *kütürgä tura kilır* 'beklemek gerekir', *taşlarğa tura kilä* 'terk etmek gerekir', *sıgırğa tura kildı* 'çıkmaq gerekti', *uyırlarğa tura kiläsäk* 'düşünmek gerekecek'.

Başkurt Türkçesinde gereklilik ifade etmek üzere kullanılan {-mAK} *käräk* kuruluşu, herhangi bir şahıs eki ile çekime girmeden kullanılmaktadır. Yapı, şahıs eklerini almaz ve daha çok genel geçer hükümleri ifade etmek için, genellikle de soru cümlelerinde kullanılır. Bu durumda {-mAK} *käräk* kuruluşu, *ni* 'ne, hangi', *nisık* 'nasıl', *qalay* 'hangi' vb. gibi birtakım soru kelimeleri ile birlikte kullanılarak, yapılacak iş,

oluş ya da hareketin nasıl, ne şekilde yapılması gerektiğini sormak üzere, soru cümleleri içerisinde yer almaktadır. Başkurt Türkçesinde {-mAK} *käräk* kuruluşunun olumsuzluk şekli, {-mAK} isim-fiilden önce olumsuzluk eki {-mA-} nin kullanılması suretiyle yapılmaktadır: *nişĭk almaq käräk* 'nasıl almak gerek', *ni işläp ultırmaq käräk* 'ne yapmak gerek', *nişĭk üyüştürmaq käräk* 'nasıl düzenlemek gerek', *qalay uylamamaq käräk* 'nasıl düşünmemek gerek'.

Başkurt Türkçesinde gerekliliği ifade eden analitik yapılardan bir diğeri, *käräk* kiplik kelimesinin isim-fiil eki {-(X)w} almış bir fiilden sonra getirilmesiyle ortaya çıkan yapıdır. {-(X)w} *käräk* yapısı, belirli bir şahsa yönelmeden daha genel bir şekilde üçüncü şahısta kullanılabilirdiği gibi, kendinden önce yönelme hâli eki almış bir zamirle kullanılarak belirli bir şahsa yönelebilmektedir. {-(X)w} isim fiil eki Başkurt Türkçesinde, ünlüyle biten fiillere yardımcı ünlü almadan doğrudan doğruya -w, ünsüzle biten fiillerden sonra ise uygun yardımcı sesle -iw, -ıw, -üw, -üw şeklinde gelir.

<u>'al-'</u>	<u>'uqı</u>
<i>mıñä alıw käräk</i>	<i>mıñä uqıw käräk</i>
<i>hıñä alıw käräk</i>	<i>hıñä uqıw käräk</i>
<i>uğa alıw käräk</i>	<i>uğa uqıw käräk</i>
<i>bızzgä alıw käräk</i>	<i>bızzgä uqıw käräk</i>
<i>hızzgä alıw käräk</i>	<i>hızzgä uqıw käräk</i>
<i>ularğa alıw käräk</i>	<i>ularğa uqıw käräk</i>

<u>Olumsuz</u>	<u>Soru</u>
<i>mıñä alıw käräk tügı</i>	<i>mıñä alıw käräkmı</i>
<i>hıñä alıw käräk tügı</i>	<i>hıñä alıw käräkmı</i>
<i>uğa alıw käräk tügı</i>	<i>uğa alıw käräkmı</i>
<i>bızzgä alıw käräk tügı</i>	<i>bızzgä alıw käräkmı</i>
<i>hızzgä alıw käräk tügı</i>	<i>hızzgä alıw käräkmı</i>
<i>ularğa alıw käräk tügı</i>	<i>ularğa alıw käräkmı</i>

{-AhI/-yhl} *bar/ıuq* yapısı da Başkurt Türkçesinde gereklilik ve zorunluluk kiplik anlamlarını ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Yapı, Başkurt Türkçesinde gereklilik anlamı ifade etmektedir; ancak, bu gereklilik, kuvvetli istekten doğan bir gereklilik olmalıdır. Zaten, gerekliliğin tabiatında ve temelinde bir istek anlamı bulunmaktadır. Kişi istekleri yönünde gerekliliği hissedebilmektedir. {-AhI/-yhl} *bar/ıuq* yapısının sunduğu gereklilik zaman zaman mecburiyete doğru da gidebilmektedir. Bu yapı Başkurt Türkçesinde genellikle üçüncü şahıslarda kullanılmaktadır. Yapıda *bar* kelimesi ile olumluluk, *ıuq* kelimesi ile olumsuzluk ortaya çıkmaktadır: *bıñähı bar* 'bilmesi gerek', *hıñläyhı bar ikän* 'söylemesi gerekiyormuş', *alahı bar* 'alması lazım', *tınlayhı ıuq* 'dinlememesi lazım'.

Emir Kipi (Büyürüq Hüykälışi)

Başkurt Türkçesinde emir kipi, fiil tabanına gelen ve her şahısta değişen ekler vasıtasıyla yapılmaktadır. Başkurt Türkçesinde emir çekiminde kullanılan ekler aşağıdaki gibidir.

Teklik

1. şh. {-yIm/-Aylm}
2. şh. Ø
3. şh. {-hXn}

Çokluk

- {-yIK/-AyIK}
- {-(X)gXz}
- {-hXndAr}

Eklerin değişken şekilleri şöyledir:

1. Teklik birinci şahıs emir eki, ünlüyle biten fiillerden sonra *-yım/-yım/-yüm/-yüm*; ünsüzle biten fiillerden sonra *-ayım/-äyım* şeklindedir: *uqıyım* 'okuyayım', *yürüyüm* 'yüreyim', *inäyım* 'gireyim', *türayım* 'kalkayım'.

2. Teklik üçüncü şahıs emir eki, *-hın/-hın*; *-hün/-hün* şeklindedir: *yazhın* 'yazsın', *äythın* 'konuşsun', *külhün* 'gülsün', *büzhün* 'bozsun'.

3. Çokluk birinci şahıs emir eki, ünlüyle biten fiillerden sonra *-yıq/-yık/-yüq/-yük*; ünsüzle biten fiillerden sonra *-ayıq/-äyık* şeklinde gelir: *asayıq* 'açalım', *kütäyık* 'bekleyelim', *yürüyük* 'yürüyelim', *tüyayıq* 'hissedelim'.

4. Çokluk ikinci şahıs emir eki, ünlüyle biten fiillerden sonra *-gıız/-gız/-güz/-güz*; ünsüzle biten fiillerden sonra ise *-(ı)gıız/-(ı)gız/-(ü)güz/-(ü)güz* şeklindedir: *başlağıız* 'başlayın', *hüylägız* 'söyleyin', *tüşgüz* 'düşün', *türügüz* 'kalkın'.

5. Çokluk üçüncü şahıs emir eki, *-hındar/-hındar/-hındar/-hındar* şeklindedir: *athındar* 'atsınlar', *äythındar* 'konuşsunlar', *küthındar* 'beklesinler', *bulhındar* 'olsunlar'.

<u>'oku-'</u>	<u>'bekle-'</u>	<u>Olumsuz</u>	<u>Soru</u>
<i>uqıyım</i>	<i>kütäyım</i>	<i>uqımayım</i>	<i>kütäyımı</i>
<i>uqı</i>	<i>küt</i>	<i>uqıma</i>	<i>kütmü</i>
<i>uqıhın</i>	<i>küthın</i>	<i>uqımahın</i>	<i>küthınmü</i>
<i>uqıyıq</i>	<i>kütäyık</i>	<i>uqımayıq</i>	<i>kütäyıkı</i>
<i>uqıgız</i>	<i>kütügız</i>	<i>uqımağıız</i>	<i>kütügızmü</i>
<i>uqıhındar</i>	<i>küthındar</i>	<i>uqımahındar</i>	<i>küthındarmı</i>

Başkurt Türkçesindeki emir kipi çekiminin {-yIm/-Aylm} teklik birinci şahıs ve {-yIK/-AyIK} çokluk birinci şahıs ekleri bütün diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi emirden çok istek işlevinde kullanılmaktadır: *kürhätäyım* 'göstereyim', *hüyläşäyık* 'konuşalım', *alayım* 'alayım'. Kimi zaman emir çekim eklerinden sonra {-sX} eki getirilerek emir anlamı, istek ve rica anlamına yaklaşmaktadır: *aşıqmağıız* 'acele etmeyin', *hüyläp biräyıkı* 'söyleyelim', *tuqtası* 'bekle'. Söz konusu bu ek kimi zamanda emir çekim eklerinden sonra kalıplaşmış şekillerde kullanılır: *quysı* 'yeter, bırak', *kitsı* 'haydi, git' vb.

Başkurt Türkçesinde emir çekim eklerinden sonra yaygın olarak *älı* kiplik kelimesi de kullanılmaktadır: *al älı* 'al hele', *qaytayım älı* 'döneyim hele', *türügüz älı* 'kalkın hele'. Ayrıca konuşurun isteğini ifade eden bazı cümlelerde *qana* 'haydi', *äyzä* 'haydi', *äyzägız* 'haydi' gibi kelimeler kullanılır: *äyzä yäbärmäyık* 'haydi göndermeyelim', *äyzägız, tapşırayıq* 'haydi verelim'. Emir ve istek anlamını biraz daha yumuşatarak ve hatta rica ile karşısındakine ifade etmek için ise *älı* ile birlikte, *zinhar* 'lütfen' kelimesini kullanılabilir: *äytägız älı, zinhar* 'lütfen söyleyin', *küz yazırma, zinhar* 'gözden kaybolma

lütfen', *hüyläp birsĭzinhar* 'söyle lütfen'.

Başkurt Türkçesinde emir ekleri kimi zaman konuşucu ya da anlatıcı tarafından beddua veya hayır dua ifade etmek için de kullanılmaktadır: *ayaq-qulıgız qürühün* 'eliniz ayağınız kurusun', *küzĭğĭz sıqhın* 'gözünüz çıksın', *qūtlū bulhın* 'kutlu olsun', *alla haqlahın* 'Allah korusun'. Bu işlev için kullanılan bir başka ek ise {-GXR/-GXRX} ekidir. Bu ek, şahıs çekimine girmeden, sadece üçüncü şahıslarda kullanılmaktadır. {-GXR/ -GXRX} eki, bugün Başkurt Türkçesinde kullanımda olan bir emir çekim eki değildir. Ancak, {-GXR}, Türk dilinin tarihi lehçeleri ve bugün kimi Türk lehçelerinde emir kipi çekiminde teklik ikinci şahısta kullanılan bir ektir. Emir teklik ikinci şahısta Türk dilinin en eski dönmelerinden günümüze kadar {-gXI}, {-gXn}, {-gXr} pekiştirici ekleri kullanılagelmiştir. İşte Başkurt Türkçesinde bugün emir çekiminde kullanılmayan, ancak; yine beddua, kargış ayrıca hayır dua ve alkış gibi anlamlar içeren kalıplaşmış ifadelerde {-GXR/ -GXRX} eki kullanılmaktadır: *lägnät tüşkürü* 'lanet olası', *qürügürzar* 'yok olasıcalar', *qähär huqqırı* 'lanet olsun', *şaytan algırı* 'kahrolası', *urını yännättä bulğırı* 'mekanı cennet olsun'.

Birleşik Kipler

Hikaye Birleşik Çekimi

Belirsiz Geçmiş Zamanın Hikayesi (Bildäli İlik Ütkän Zaman)

Başkurt Türkçesinde belirli uzak geçmiş zaman {-GAN} fiil çekim eki ve *i-* fiilinin aldığı {-DX/-nX/-zX} ekinin üçüncü şahıs çekimiyle oluşmaktadır. Başkurt Türkçesinde bu kuruluş {-GAYnI} şeklindedir. Bu analitik şeklin {-GAN}+ *inĭ* birleşmesinden çıkmış olması muhtemeldir. Başkurt Türkçesinin ağızlarının da etkisiyle ilk olarak /n/ sesi düşmüş ve ardından karşı karşıya kalan /a/ ve /i/ seslerinin yan yana gelmesi neticesinde bir telafi uzunluğundan sonra /y/ sesi türemiş ve böylece {-GAYnI} biçimi oluşmuş olmalıdır. Belirli uzak geçmiş zamanın olumsuz şekli {-mA-} ile gerçekleşmektedir. Soru şekli ise diğer bütün zamanlarda olduğu gibi fiil çekiminde zaman eki ve şahıs ekinden sonra {-mX} soru ekinin getirilmesi suretiyle yapılmaktadır: *algaynim* 'almıştım', *uylağayniq* 'düşünmüştüm', *hüylägäyhĭğĭz* 'söylemişsiniz', *kilmägäynĭm* 'gelmemişim', *türgaynımı* 'kalkmış mıydı'.

Şimdiki Zamanın Hikayesi (Tamamlanmayan Ütkän Zaman)

Başkurt Türkçesinde tamamlanmayan geçmiş zaman, {-A/-y} fiil çekim eki ile birlikte, *inĭ* yardımcı fiilinin kullanılmasıyla analitik şekilde yapılmaktadır. *inĭ* şekli, *i-* yardımcı fiilinin {-DX /-nX /-zX} eki ile çekime girmiş şeklidir. Olumsuzluk şekli {-A/-y} fiil çekim ekine olumsuzluk eki {-mA-}nın

getirilmesiyle yapılmaktadır. Soru şekli ise, analitik şeklin *in* çekiminin sonuna soru eki {-mX} ekinin getirilmesi ile yapılmaktadır: *uqıy in* 'okuyordum', *kilä in* 'geliyordunuz', *yazmay in* 'yazmıyorduk', *hüyläy in* 'söylüyor muydu'.

Gelecek Zamanın Hikayesi (Bildäli İlik Ütkän Zaman)

Başkurt Türkçesinde gelecek zamanın hikayesi, gelecek zaman eki {-(y)AsAK} ve *i-* fiilinin geçmiş zaman çekiminden oluşan *in*'nin bir araya gelmesinden oluşur: *ışäsäk in* 'içecektim', *uquyasaq in* 'okuyacaklardı'. Bu analitik yapının olumsuzluk şekli, fiil tabanından sonra {-mA-} olumsuzluk ekinin getirilmesi ile yapılabildiği gibi, Başkurt Türkçesinde ikinci bir şekilde, *tüg* olumsuzluk kelimesinin kullanılmasıyla da yapılabilmektedir: *almayasaq in* 'almayacaktın', *alasaq tüg in* 'almayacaktın', *başlayasaq tüg in* 'başlamayacaktık', *kilmäyäsäk in* 'gelmeyecektim'. Bu analitik kuruluşun soru şekli diğer soru şekillerinde olduğu gibi, çekimin sonuna {-mX} soru ekinin getirilmesi suretiyle gerçekleşmektedir: *ışäsäk in* 'içecek miydim', *almayasaq in* 'almayacak mıydım'.

Geniş Zamanın Hikayesi (Bildäli İlik Ütkän Zaman)

Fiil tabanına getirilen {-X)r} fiil çekim eki ve *in* birleşmesiyle meydana gelmiştir. Belirli çok uzak geçmiş zamanı ifade eden {-X)r} *in* analitik yapısının olumsuzluğu, fiil tabanına yapının ilk kısmını teşkil eden {-X)r} fiil çekim ekinin olumsuzluğunu yapan {-mA_s-} olumsuzluk ekinin getirilmesi suretiyle gerçekleşmektedir. {-X)r} *in* analitik yapısının soru şekli yine {-mX} soru eki ile yapılır: *alır in* 'alırdım', *kilmäs in* 'gelmezdim', *yazır in* 'yazar mıyım'.

Şart Kipinin Hikayesi

Şart kipinin hikâyesi, {-hA} fiil çekim ekinin *in* 'nin kullanılmasıyla yapılmaktadır. Gramatik olarak yukarıdaki dizilişe sahip olan bu yapı, konuşma dilinde bazen {-GAynI} fiil çekim ekine benzer şekilde birleşerek kullanılabilir. Bu durumda *in* fiille birlikte çekime girdiğinden ses uyumuna da girmektedir: *qarahaynim* 'baksaydım', *kihäyni* 'gelseydi'. Yapının olumsuz çekiminde olumsuzluk eki {-mA-} kullanılır. Olumsuzluk ekinin ardından {-hA} fiil çekimi şahıs eklerini alır ve *in* de bu şahıs eklerinden sonra kullanılır: *almaham in* 'almasaydım', *hüylämähäk in* 'söylemeseydik'. Başkurt Türkçesinde {-hA} *in* yapısının soru biçimi, yine soru eki{-mX} ile gerçekleşmektedir: *qarahaynimmi* 'baksa mıydım', *hüylämähäk in* 'söylemese miydik'.

İstek Kipinin Hikayesi

İstek kipinin hikaye birleşik zamanını yapan {-X)rgA} *in* yapısı, Başkurt Türkçesinde şahıslara göre çekimi olmadan da istek ifade eden yapılardan biridir. Olumsuz şekli çok fazla kullanılmamakla beraber {-X)rgA} mastar ekinin olumsuzluğu {-mA_sKA} ile yapılır. Soru şekli ise soru eki {-mX} ile gerçekleşir: *hanarğa in* 'saysaydım', *bütürgä in* 'bitirseydiniz', *almaşqa in* 'almasaydılar', *uyatırğa in* 'uyandırma mıydı'.

Gereklilik Kipinin Hikayesi

Başkurt Türkçesinde gereklilik kipinin hikayesi, fiile gelen {-X)rgA} ekinin ardından gereklilik anlamı ifade eden *tışış*, *käräk*, *bar*, *yuq* gibi kiplik kelimeleri ve *in*'nin kullanılması suretiyle

gerçekleşmektedir: *kürinǵä tǵıǵ inǵ* 'görünmeliydi', *hin tǵǵä tǵıǵ inǵ* 'istemeliydin', *miǵä alıǵä kǵrǵ inǵ* 'almalıydım', *ularǵä äytǵä kǵrǵ inǵ* 'onlar söylemeliydi', *yäǵıǵä kǵrǵ inǵ* 'saklamak gerekliydi', *tabırǵä inǵ* 'bulmalıydı', *ıskındırǵä inǵ* 'çözmeliydi', *atlayhı bar inǵ* 'atlamak gerekti', *ni ǵıǵäp ultırmaq kǵrǵ inǵ* 'ne yapmak gerekti', *hǵıǵäw kǵrǵmäy inǵ* 'söylemek gerekmiyordu'. {-X}rgA} *tura kil-* şeklindeki gereklilik yapısının hikayesi de yine yapının herhangi bir fiil çekim eki ile çekimlenmiş yardımcı fiilinden sonra *inǵ*'nin kullanılmasıyla oluşur: *yazırǵä tura kilǵ inǵ* 'yazmak gerekirdi'. Bu kipin olumsuz şekli, kiplik kelimesi ile gerçekleşenlerde *tǵıǵ* ile, yardımcı fiille yapılanlarda ise yardımcı fiilin aldığı fiil çekim ekinin olumsuz şekli ile yapılmaktadır.

Rivayet Birleşik Çekimi

Başkurt Türkçesinde rivayet birleşik çekimi, *i-* fiilinden sonra *-kǵn* ekinin kullanılması ile oluşan *ikǵn* ve *bul-* fiilinin {-GAN} fiil çekim ekini almasıyla oluşan *bulǵan*'ın çekimli bir fiilin ardından gelmesi suretiyle oluşmaktadır. Rivayet birleşik çekimi her ne kadar bu yapılarla karşımıza çıksa da Başkurt Türkçesinde Türkiye Türkçesinde olduğu gibi düzenli değildir. Ayrıca *ikǵn* bazı yapılarda rivayet birleşik çekimini gerçekleştirmekle birlikte aynı zamanda fiil çekimlerinden sonra 'acaba, galiba' gibi anlamlara da gelebilmektedir: *alǵan bulǵanhıǵ* 'almışmışsın', *kǵtmǵǵn bulǵanbız* 'beklememişmişiz'.

Geniş zamanın rivayeti {-A, -y} fiil çekim eki almış bir asıl fiilin *tǵrǵan bulǵan* yapısını getirilerek veya {-X}r} fiil çekim eki ile çekimlenmiş bir asıl fiilden sonra yine *bulǵan* çekimli fiili getirilerek oluşmaktadır: *ala tǵrǵan bulǵanmın* 'alırılmışım', *almay tǵrǵan bulǵanbız* 'almazmışız', *ultırır bulǵanhıǵ* 'oturmuşsun', *ultırmaǵ bulǵan* 'oturamazmış'.

Gereklilik kipinin rivayet çekimi ise yine gereklilik analitik şeklinden sonra *bulǵan*'ın kullanılmasıyla gerçekleşir: *uqırǵä tǵıǵ bulǵanmın* 'okumalıymışım', *barırǵä tǵıǵ bulǵanhıǵ* 'gitmeliymişsin', *bǵtǵrǵǵä tǵıǵ bulǵanhıǵız* 'bitirmeliymişsiniz'.

Şart Birleşik Çekimi

Başkurt Türkçesinde şart birleşik çekimi de yine düzenli ve sistematik olmamakla birlikte genellikle *i-* fiilinden sonra *-hǵ* şart ekinin kullanılmasıyla oluşan *ihǵ* şeklinin diğer zaman ve kip eklerinin ardından kullanılmasıyla veya yine *bul-* yardımcı fiilinden sonra *-ha* şart ekinin kullanılmasıyla oluşan *bulha* şeklinin zaman ve kip eklerinden sonra kullanılmasıyla oluşur: *buldı ihǵ* 'bulduysa', *yazǵan bulham* 'yazmış olsam', *alǵan bulhaǵız* 'almış olsak', *bıklǵǵn bulhan* 'kilitlemiş olsan, kilitlemişsen', *ultırmaǵan bulha* 'oturmamış olsa, oturmamışsa', *yazır bulhaq* 'yazarsak', *ǵıǵar bulhaǵız* 'çalışırsanız', *başlamaǵ bulham* 'başlamazsam', *kilä qalhaǵız* 'gelirseniz', *uqıy qalha* 'okursa'.

Kimi zaman *ikǵn* de şart birleşik çekimini gerçekleştirebilir: *alam ikǵn* 'alıyorsam', *iǵitä ikǵn* 'işıtiyorsan', *qaytmayhıǵ ikǵn* 'dönmiyorsan'.

Tasvir Fiilleri Yeterlilik/

İktidar Şekli

Başkurt Türkçesinde yeterlilik şekli *-a, -ä, -y* zarf fiil eki almış bir temel fiilden sonra *al-* veya zaman zaman *bïl-* yardımcı fiilinin kullanılmasıyla gerçekleşir: *kilä alasakmın* 'gelebileceğim', *yaža alırmın* 'yazabilirim', *uqıy alğanbız* 'okuyabildiniz', *bïä almayhıgız* 'bilemiyorsunuz', *yırlay bïlïw* 'ağlayabilmek', *tıgä bïlïw* 'değebilmek', *uqıy bïlïw* 'okuyabilmek'. yeterliliğin olumsuz şekli *al-* veya *bïl-* fiillerinden sonra olumsuzluk eki {-ma-}nın getirilmesi suretiyle yapılır: *yaža almay* 'yazamıyor', *kütä almanım* 'bekleyemedim', *uqıy almayasaqmın* 'okuyamayacağım'.

Süreklilik

Süreklilik, *-a, -ä, -y* veya *-p* zarf fiil eklerinden birini alan bir fiili, *bar-, yat-, tur-, ultır-, yürü-* yardımcı fiillerinden birinin takip etmesiyle oluşur. Bu tür yapılar asıl fiile bir süreklilik ifadesi kazandırmakla birlikte aynı zamanda şimdiki zamanda sürekli olarak yapılmakta olan iş, oluş ve hareketleri anlatmaktadır: *hüräşa bara* 'soruyor', *uzıp yatamın* 'geçiyorum', *kilip turahıy* 'geliyorsun', *yäşäp ultırabız* 'yaşıyoruz', *yažıp yürüyhügüz* 'yazıyorsunuz'.

Fiilimsiler

İsim Fiil (İsim qılım)

-w, -ıw, -ïw, üw, -üw: Fiil ismi yapar ve Başkurt Türkçesinin mastar ekidir: *hüyläw* 'söylemek', *ultırıw* 'oturmak', *kütüw* 'beklemek', *yažıw* 'yazmak'.

-ırğa, -ırgä, -ürğa, -ürgä: Fiil kök ve gövdelerine gelerek fiil ismi yapar: *kıyın ırgä* 'giyinmek', *barırğa* 'varmak, gitmek', *kürın ırgä* 'görünmek', *yırlarğa* 'ağlamak'.

-maşqa, -mäškä: Fiil köklerine gelerek *-ırğa, -ırgä, -ürğa, -ürgä* ekinin olumsuz karşılığını yapar: *kürmäškä* 'görmemek', *yıyınmaşqa* 'toplanmamak', *barmaşqa* 'gitmemek'.

Sıfat Fiil (Sifat qılım)

-ahı, -ähı, -yhi, -yhı, -yhü, -yhü: Gelecek zaman sıfat fiil ekidir. Olumsuz fiil tabanlarında kullanılmaz. Ek ünsüzle biten fiillerden sonra *-ahı, -ähı*, ünlüyle biten fiillerden sonra *-yhi, -yhı, -yhü, -yhü* şeklindedir: *bürülahlı yul* 'dönüleli yol', *kilähı yäy* 'gelecek bahar', *yažahlı hat* 'yazılacak mektup', *äytähıhüz* 'söylenecek söz'.

-asaq, -äsäk, -yasaq, -yäsäk: Gelecek zaman sıfat fiil eklerinden bir diğeridir. Ünsüzle biten fiillerden sonra *-asaq, -äsäk*, ünlüyle biten fiillerden sonra *-yasaq, -yäsäk* şeklinde gelir: *yažasaq hat* 'yazacak mektup', *kiläsäk qunaq* 'gelecek misafir', *uqıyasaq bala* 'okuyacak çocuk', *kütmäyäsäk qız* 'beklemeyecek kız'.

-r, -ır, -ır, -ür, -ür: Bir diğer gelecek zaman sıfat fiil ekidir: *anlar ır* 'anlayacak his', *ızlar yul* 'arayacak yol', *qızıqhınır bala* 'ilgilenecek çocuk', *kilır kün* 'gelecek gün'.

-maş, -mäş: *-r, -ır, -ır, -ür, -ür* gelecek zaman sıfat fiil ekinin olumsuzunu yapan sıfat fiil ekidir: *bütmäs* 'bitmez iş', *hınmaş täzrä* 'kırılmaz pencere', *ilamaş bala* 'ağlamaz çocuk'.

-ğan, -gän, -qan, -kän: geçmiş zaman sıfat fiilidir: *qütqarğan kışı* 'kurtarmış kişi', *uylağan äzäm*

'düşünmüş adam', *tıwǵan bala* 'doğmuş çocuk', *tigän hüz* 'denmiş söz', *yaratqan qız* 'sevmiş kız'.

-*wsı*, -*wsı̄*, -*ıwsı*, -*ıwsı̄*, -*ıwsı*, -*ıwsı̄*: şimdiki zaman sıfat fiilidir: *yaqlawsı äzäm* 'koruyan adam', *alıwsı qatın* 'alan kadın', *bııwsı̄ qız* 'dans eden kız', *kütüwsü bala* 'bekleyen çocuk', *yüzüw sıyış* 'yüzen genç'.

Zarf Fiil (Häl qılım)

-*a*, -*ä*, -*y*: Ünlü ile biten fiillere -*a*, -*ä*, ünsüzle biten fiillere -*y* getirilir. Genellikle tekrarlarla kullanılmaktadır: *hıyläşä hıyläşä* 'konuşa konuşa', *külä külä* 'güle güle', *bara bara* 'gide gide'. Asıl fiilden önce gelerek önce yapılacak hareketi de bildirebilir: *yaza başla* 'yazmaya başla', *hıyläy tür* 'konuşadur', *yaımay tür* 'yazmayadur'.

-*p*, -*ıp*, -*ıp̄*, -*ıp̄*, -*ıp̄*: Ünlüyle biten fiil köklerine -*p*, ünsüzle biten fiil köklerine ise -*ıp*, -*ıp̄*, -*ıp̄*, -*ıp̄* şeklinde gelir: *alıp* 'alıp', *uqıp* 'okuyup', *barıp* 'gelip', *külüp* 'gülüp', *hıyläp* 'söyleyip'. Bu zarf fiilin olumsuzu -*may*, -*mäy* ile yapılmaktadır: *almay* 'almayıp', *külmäy* 'gülmeyip'.

-*ğanda*, -*ğändä*, -*qanda*, -*kändä*: Fiildeki hareketin yapılma zamanını bildiren zarflar türetir. Türkiye Türkçesinde '-dığı zaman' ile ifade edilir: *yazğanda* 'yazdığı zaman', *kürgändä* 'gördüğü zaman', *üşraqanda* 'karşılaştığı zaman', *äytkändä* 'söylediği zaman'.

-*ğansa*, -*ğänsä* -*qansa*, -*känsä*: Bu zarf fiil eki fiildeki hareketin gerçekleşme şeklini ve yolunu belirtir. '-dığı gibi, '-dığıınca' işlevinde zarflar yapar: *uylağansa* 'düşündüğü gibi', *bılğänsä* 'bildiği gibi', *üyrätkänsä* 'öğrettiği gibi', *yatqansa* 'yattığı gibi'.

-*ğansı*, -*ğänsı̄*, -*qansı*, -*känsı̄*: Fiildeki hareketin gerçekleşme zamanını, yapılma şartını, sebebini bildirir. '-e kadar, '-incaya kadar' işlevinde zarflar türetir. Olumsuz şekli kullanılmaz: *batırğansı* 'batırana kadar', *tigänsı̄* 'diyene kadar', *hatqansı* 'satıncaya kadar', *yıtkänsı̄* 'gelinceye kadar'.

-*ğas*, -*ğäs*, -*qas*, -*käs*: Fiildeki hareketin yapılma zamanını ve sebebini bildirir. '-inca, '-ince' işlevinde zarflar türetir: *tanığas* 'tanıyınca', *kürgäs* 'görünce', *sıqqas* 'çıkınca', *büt käs* 'bitince'.

-*mayınsa*, -*mäyınsä*: Fiildeki hareketin zamanına yönelik '-madan, '-meden' işlevinde zarflar türetir: *yawap qaytarmayınsa* 'cevap vermeden', *hanlamayınsa* 'saymadan', *bılmäyınsä* 'bilmeden'. Başkurt Türkçesinde bu zarf fiil eki kimi zaman asıl fiilden hemen önce gelerek, önce yapılan hareketi ifade eder: *yıgıp büt*- 'yığıp bitirmek', *hıyläşıp tür*- 'konuşup durmak'.

Edatlar (Bäyläwıstär)

Zaman ifade edenler: *aıraq* 'sonra', *arı* 'sonra', *birı̄* 'beri', *bürün* 'önce', *äwäl* 'evvel, önce', *huı* 'sonra', *ılğärı̄* 'daha evvel', *ılık* 'önce', *kirı̄* 'sonra'.

Sebeup ifade edenler: *arqahında* 'yüzünden', *arqala* 'yüzünden', *bula* 'için', *hüzümtehında* 'sonucunda', *kürä* 'göre', *säbäplı̄* 'dolayı, ötürü, yüzünden', *ısun* 'için'.

Benzerlik ifade edenler: *hımaq* 'gibi', *işı̄* 'gibi', *kıwık* 'gibi', *şikılı̄* 'gibi', *tüslü* 'gibi'.

Vasita ve beraberlik ifade edenler: *arqırı* 'vasıtasıyla', *män* 'ile'.

Yön ve sınırlama ifade edenler: *birı̄* 'kadar', *xätlim* 'kadar', *qäzär* 'kadar', *qäzärı̄* 'kadar', *saqlı* 'kadar', *taba* 'doğru', *taban* 'doğru', *tiklim* 'kadar', *yaqın* 'yakın, kadar'.

Başkalık ifade edenler: *başqa* 'başka', *bütän* 'başka'.

Görelilik ifade edenler: *kürä* 'göre', *qarap* 'göre', *qarşı* 'karşı', *qarata* 'göre, dair'.

Aitlik ve ilgili olma ifade edenler: *ayqanlı* 'hususunda'.

Bütünlük ifade edenler: *hayın* 'her'.

Bağlaçlar (Tirkäwistär)

Sıralama Bağlaçları

Arka arkaya gelen kelime, kelime grupları ve cümleleri bağlamak için kullanılırlar: *häm* 've', *mñän* 'ile', *vä* 've'.

Karşılaştırma Bağlaçları

bırsä-bırsä 'kah.. kah', *bır* 'kah.. kah', *bır* 'bir.. bir', *bırsä* 'bir.. bir, mı..mı',*da-dä*, *za-zä*, *la-lä*, *ta-tä*.... *da-dä*, *za-zä*, *la-lä*, *ta-tä* '...da... da', *älı* 'kah'.

Denkleştirme Bağlaçları

ällä 'veya, ya da', *yä* 'veya', *yäki* 'ya da', *yähä* 'veya, ya da', *yä bulmaha* 'veya'.

Cümle Başı Bağlaçları

'fakat' anlamı verenler: *ämmä* 'fakat, ama', *fäqät* 'fakat', *läkin* 'fakat, lakin'.

'eğer' anlamı verenler: *ägär* 'eğer', *ägär zä* 'eğer, şayet', *ägär zä mägär* 'eğer ki'.

'çünkü' anlamı verenler: *sünki* 'çünkü'.

Benzerlik anlamı verenler: *güyä* 'sanki, adeta', *güyäki* 'sanki, adeta', *yänähı* 'güya'.

Sonuç ve açıklama ifade edenler: *bälki* 'belki', *barı* 'ancak, yalnız', *gärsä* '-dığı hâlde, rağmen', *xatta* 'hatta, bile', *şuğa* 'üstelik', *şuğa kürä* 'şundan dolayı', *şuğa la* 'üstelik de', *şuğa qaramaştan* 'özellikle şu nedenle', *şul arqala* 'dolayı, ötürü, yüzünden', *şul säbäplı* 'şu sebepten', *şulay bulğas* 'rağmen', *şulay bulha la* 'öyle olsa da', *şulay uq* 'da, gene', *şunıñ hüzmätähındä* 'şunun sonucunda', *şunıñ üsün* 'şunun için', *şunlıqtan* '-dan dolayı', *tik* 'ancak', *timäk* 'demek', *yägni* 'yani', *yänä* 'yine, yeniden' *yüjihä* 'yoksa, illa', *yuqha* 'yoksa, illa'.

Ünlemler (İmlıqtar)

Duygu Ünlemleri

His ve duygu ifade eden ünlemlerdir: *aba* 'ya, ha', *abay* 'aman', *ah- ah* 'ha, vay, ay, uf', *ax* 'ha, vay', *ax- ax* 'vay vay', *ay* 'ay, vay', *ay-alla* 'hay Allah', *ay-hay* 'ay, vay', *bäy* 'vay', *äbäw* 'aman', *ähä* 'ha', *äy* 'ay, vay', *fu* 'öf, pöf', *fuf* 'öf, pöf', *häy* 'ay, hey', *ıñ* 'of, oh, ah', *ix* 'hey, ey', *ıx* 'hey, ey', *tfu* 'püf', *u* 'ay, uf', *uf* 'vay, ay', *ura* 'hura, yaşa', *ux* 'oy, uf', *uxu* 'oy, uf, vay', *uy* 'ay, uf, ya'.

Cevap Ünlemleri

Kabul veya ret ifade eden ünlemlerdir: *ıyı* 'evet', *ıyıbit* 'evet', *yuq* 'hayır'.

Sorma- Seslenme Ünlemleri

Soru, hitap, seslenme ifade eden ünlemlerdir: *äy* 'hey', *äyzä* 'haydi', *äyzük* 'lütfen', *häy* 'hey', *hayt*

'hey, hayt', *mä* 'ha, na', *mägǝz* 'alın, işte', *marş* 'marş', *na* 'deh', *nu* 'haydi, ha', *qana* 'haydi', *quy* 'yeter, yapma', *quyǝgǝz* 'susun, bırakın', *quysı* 'yeter, yapma, bırak', *yä* 'haydi, ha', *yämǝ* 'emi; iyi'.

Söz Varlığı ve Toplum Dilbilimsel Görünüm

Başkurtların İslamiyete girişi ile birlikte diğer bütün Türk dilleri gibi Başkurt Türkçesinde de Arapça ve Farsça kelime yoğunluğu dikkate değer oranda artmıştır. Sonrasında ise Rusçanın tesiri ile dilde Rusça kelimeler artmış üstelik Rusça kimi zaman söz dizimini de etkilemiştir. Başkurtların 1993'te yayımlanan iki ciltlik sözlüklerinde 2500 civarında Arapça, 650 civarında Farsça kelime madde başı olarak yer almıştır. Ancak bugün söz konusu sözlükte yer alan kelimelerin büyük bir kısmı ya kullanılmamakta ya da Rusça karşılıkları tercih edilmektedir (Yazıcı Ersoy 2006: 145).

1993 nüfus sayımına göre Başkurdistan'ın nüfusu 4.165 milyondan biraz fazladır. Genel olarak Rusya federasyonuna dağılmış olan Başkurtlar kendi öz yurtlarında Ruslara göre azınlık durumunda bulunmaktadır. 1989 Sovyet nüfus sayımına göre, Başkurdistan'da yaşayan üç büyük grubun oranları Ruslar (%39), Tatarlar (%28) ve Başkurtlar (%22) şeklindedir. Rus nüfusun büyük bir çoğunluğu Başkurdistan'ın başkenti Ufa'da yaşamaktadır. Kırsal kesimdeki farklı kent ve kasabalarda ise Tatarlar veya Başkurtlar çoğunluktadırlar. Ancak Başkurtların kentlerdeki nüfusu artmaktadır (bu oran 1970'de %10 iken 1989'da %14,5'e çıkmıştır) (Yağmur 2002: 96). 2010 nüfus sayımında durum Ruslar 1.432.906 (%36,1), Başkurtlar 1.172.287 (%29,5), Tatarlar 1.009.295 (%25,4) oranları ile Başkurtların lehine değişmiş görünmektedir. Başkurdistan'da resmi dil Rusça ve Başkurtçadır. Bugün uygulanan yeni dil politikaları ile ana dili bilinci arttırılmaya çalışılmaktadır. Ancak Rus nüfus tek dillidir ve Tatar nüfus ise kendi dillerini de resmi dil olarak kullanmak istemektedir. Bugün Başkurdistan'da Başkurtça- Rusça ikidilliliği birçok alanda ağır basmakla birlikte, özellikle köy ve kasabalarda Başkurtça-Tatarca-Rusça üç dilliliği yaygındır (Yağmur 2002: 96, Demir 2002: 75, Demir 2004: 42). 2006 yılında gerçekleştirilen sosyolojik bir ankete göre Rusların %97.7'si, Başkurtların %67,6'sı, Tatarların %59.1'i kendi ifadelerine göre ana dillerinde okuyorlar, yazıyorlar ve kendilerini ifade edebiliyorlar. Başkurtlar ve Tatarlar ana dillerini bilme noktasında Ruslara göre geri kalsalar da Başkurtların %21,6'sı, Tatarların %34.5'i ana dillerini bilme seviyelerini iyileştirmeyi istemektedirler (Garipova 2009: 22).

БАБАЙ МЕНӘН КӘЗӘ

Борон бер ярлы карт булган. Шул бабай базарзан кәзә хатып алган. Хатып алыуын алган —

куйыр урын тапмаган. Бабай йәшәгән ер дала булып, унда агас үсмәгән. Тагы бер кыйынлык: көндөз кәзәне үрешкә ебәрергә кәрәк — ебәрә алмай — касып кайтыуы бар.

Якында бер күл була. Күл уртаһында бер утрау, утрауза — бер бағана була. Кәзә китеп бармаһын өсөн, уның мөгөзөнә тағылган баузы шуга бәйләргә кәрәк. Утрауга сыгыр ине, бабай йөзә белмәй. Шулай за бабай йүнен таба. Баузы тегебағанага бәйләй, кәзә күл ситендә рәхәтләнөп үлән ашай. Бау бағанага бәйлебулгас, касып китә алмай. Бабай тыныс. Рәхәтләнөп үз еше менән була.

Бабай кәзәне нисек бәйләгәнә. Яуап:

Бабай, осон токанлап, озон арканды күл тирәләй халып сыккан. Кәзә тартылганда, токан бағанага еләгә лә хыгыла.

BABAY MİNÄN KÄZÄ

Bürün bür yarlı qart bulğan. Şul babay bazarzan kәzä hatıp alğan. Hatıp alıwın alğan — quyır urın tapmağan. Babay yäşägän yür dala bulıp unda ağas üsmägän. Tağı bür qıyınlıq: kündüz kәzänüürişkä yibärirgä kәrәk — yibärä almay — qasıp qaytıwı bar.

Yaqında bür kül bula. Kül urtaһında bür utraw, utrawza — bür baғana bula. Kәzä kitip barmahın üşün, unıñ müğüzünä tağılğan bawzı şuga bәylärgä kәrәk. Utrawğa sıgır inı, babay yüzä bilmäy. Şulay za babay yünin таба. Bawzı tıgıbaғanaга bәyläy, kәzä kül sitindä rәхәtlänip ülән aşay. Baw baғanaга bәylı bulgас, qasıp kitä almay. Babay tınıs. Rәхәtlänip üz işi minән bula.

Babay kәzänı nisik bәylägänı. Yawap:

Babay, üşün tüqanlap, üzün arqandı kül tiräläy halıp sıqqan. Kәzä tartılғanda, tüqan baғanaга ilägä lä hıgıla.

DEDE İLE KEÇİ

Eskiden fakir bir yaşlı dede varmış. Bu dede pazardan bir (dişi) keçi satın almış. Satın almasına almış, ancak koyacak bir yer bulamamış. Dedenin yaşadığı yer bozkır olup orada ağaç yetişmezmiş. Diğer bir zorluk, gündüzleri keçiyi otlağa götürmek gerek, götüremezsen kaçabilir.

Yakında bir göl varmış. Gölün ortasında bir ada, adada bir direk varmış. Keçinin kaçmaması için onun boynuna taktığı ipi ona bağlamak gerek. Adaya çıkardı ancak dede yüzme bilmiyor. Yine de dede bir çaresini bulur. İpi diğer direğe bağlar, keçi göl kenarında keyfini çıkara çıkara otlar. İp direğe bağlı olduğu için kaçıp gidemez. Dede sakin. Rahat bir şekilde işi ile meşgul oluyor.

Dede keçiyi nasıl bağlamış? Cevap:

Dede, ucunu düğüm yapıp uzun urgamı gölün çevresine bırakmış. Keçi çektiğinde düğüm direğe takılıyor ve biraz daha bükülüyormuş.

Kaynakça

- Abdullin, Yahya (1992). 'Çözülmemiş Düğümler (Tatar-Başkurt Meselesi Hakkında)'. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (Çev. Mustafa Öner). C. 76, s. 95-107.
- Akmanov, İ, Ğ. (1995). *Başqurtıstan Tarihi 8-9*. Ufa.
- Atalay, Besim (1985). *Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügâti't-Türk*. C.I, Ankara: TDK Yay.
- Baskakov, N. A. (1960). *Tyurskie yazıki*. Moskova.
- Benzing, Johannes (1959). 'Das Baschkirische', *PhTF I*: 421-434, Wiesbaden (Çev. Mustafa Argunşah, 'Başkurt Türkçesi'. *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan, 1995/1, s. 127-142.
- Demir, Bekir (2002). 'Başkurdistan: Tarihi, Nüfusu, Etnopolitik Durumu ve Millî Gelişmeler'. *Türkler*, C. 20, s. 73- 80.
- Demir, Bekir (2004). 'Başkurdistan Cumhuriyetinde Millî Dil ve Devlet Dili Problemi', *Bilig*. S. 39, s. 39-49.
- Devlet, Nadir (1989). *Çağdaş Türk Dünyası*. İstanbul.
- Devlet, Nadir (1990). 'Sovyetler Birliğinde Türk ve Müslümanların Sayısı 60 Milyona Yaklaştı'. *Türk Kültürü*. S. 325, s. 265-272.
- Devlet, Nadir (1992). 'Türk Dünyasının Demografik ve Ekonomik Yapısına Toplu Bir Bakış'. *Türk Dünyası El Kitabı*. C. 1, s. 55-101.
- Devlet, Nadir (1997). *İdil-Ural Ekspedisyonu Tatarlar-Başkurtlar-Çuvaşlar*. Ankara.
- Devlet, Nadir (1998). *1917 Ekim İhtilali ve Türk-Tatar Meclisi*. İstanbul.
- Devlet, Nadir (1999). *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*. Ankara.
- Dmitriyev, Nikolay Konstantinoviç (1948). *Grammatika başkirkogo yazıka*. Moskova-Leningrad.
- Dmitriyev, Nikolay Konstantinoviç (1950). *Başqurt Tıññıñ Grammatikahı*. Ufa.
- Ercilasun, Ahmet B. (1993). *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*. Ankara: Akçağ Yay.
- Esfendierov, E. (1996). *Ülatayzarzıñ Bar Tarixı*. Ufa.
- Garipov, T. M. (1980). 'Başkirkaya dialektologiya, sovremennoe sostoyanie i blijaysie perspektivi'. *Voprosı dialektologii Tyurkskih yazıkov*. Bakü: İzdatel'stvo Akademii Nauk Azerbaylanskoy SSR, s. 219-221.
- Garipova, Fayruze (2009). 'Dil Siyaseti: Başkurdistan Tecrübesi'. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*. C. 6, S. 2, s. 7-24.
- Gelevitdinov İ. (2008). *Başqurt Äzäbi Tıñı Tarihi*. Ufa.
- Golden, Peter B. (2002). *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (Çev. Osman Karatay). Ankara.
- Gökçe, Hülya (1999). *Başkurt Türkçesinin Tarihi Karşılaştırmalı Ses Bilgisi*, Ankara Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi). Ankara.
- Hüseynov, G. (2000). *Ähmätzäki Välidi Tuğan*. Ufa.

- Ilishev, Ildus G. (2002). 'Sovyetler Birliği'nden Sonra Başkurdistan ve Rusya' (Çev: Hatice Babavatan),. *Türkler*, C. 20. Ankara: Yeni Türkiye Yay., s. 64-72.
- İnan, Abdulkadir (1998). *Makaleler ve İncelemeler II*. Ankara.
- İşbirzin E. F., Z. Z. Absalyamov (1979). 'Razvitie Leksiki bařkirkского literaturnogo yazıka v sovetskyu epohu'. *Bařkirkская literatura i literaturniy yazık na covremennom etape*. Ufa.
- İşbirzin, E, F, İ. Ğ. Gelevetdinov, R. H. Halikova (1993). *Başqurt Äzäbi Tııñıñ Tarihı*. Ufa.
- İşbulatov, N. H. (1962). *Xäzırgı Başqurt Tıı (Hüz türkümdäriniñ bülünışı)*. Ufa.
- Kamalov, İlyas (2008). 'Başlangıçtan Günümüze Başkurtlar'. *Tarihten Bugüne Başkurtlar, Tarih, Dil ve Kültür Üzerine İncelemeler*, (Haz. A. Melek Özyetkin, A. Merthan Dünder, İlyas Kamalov). İstanbul.
- Kireyev İldar (1999). 'Başkurdistan'da Dillerin Hukukî ve Fiilî Durumu: Teori ve Pratikte Dil Siyaseti Problemleri'. *KÖK Araştırmalar*. C. 1, S. 2, s. 175-202.
- Kiyekbayev, G. F. (1966). *Xäzırgı Başqurt Tıı*. Ufa.
- Kiyekbayev, G. F., G. G. Seyitbattalov, E. F. İşbirzin, A. N. Aznabayev, H. S. Faritov, F. Y. Habibullina (2004). *Başqurt Tıı*. Ufa.
- Kononov, A. N. (2009). *Rusya'da Türk Dillerinin Araştırılması Tarihi*, (Çev. Kamil Veli Nerimanoğlu, Nazım Muradov, Yakup Sevimli). Ankara.
- Koşay, Hamit Zübeyr (1960), 'İdil-Ural Bölgesindeki Türklerin Menşei Hakkında'. *V. Türk Tarih Kongresi* 12-17 Nisan 1956. Ankara, s. 232-243.
- Kurat, Aktes Nimet (1954). 'Kazan Hanlığı (1437-1556)'. *DTCFD*. C. XII, S. 3-4, Ankara, s. 227-246.
- Kurat, Aktes Nimet (1965). 'Rus Hakimiyeti Altında İdil- Ural Ülkesi'. *DTCFD*. C. XXIII, S. 3-4, Ankara, s. 91-126.
- Kurat, Aktes Nimet (1966). 'Kazan Türklerinin 'Medenî Uyanış' Devri (1917 Yılına Kadar)'. *DTCFD*. C. XXIV, S. 3-4. Ankara, s. 95-194.
- Kurat, Aktes Nimet (1972). *IV- XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Ankara.
- Kurat, Aktes Nimet (1993). *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: TTK Yay.
- Kuzeyev, R. G. (2005). *İtil- Ural Türkleri*. İstanbul: Selenge Yay.
- Maksyutova, Nedjibe H. (1972). 'Başkurt Tili Hüyleşterin Üyrenivdegi Tüp Usurzar'. *Bilimsel Bildiriler*. Ankara: TDK Yay.
- Maksyutova, Nedjibe H. (1983). *Lingvogeografiçeskoe izučenje bařkirkского yazıka (Dialektologiçeskiy atlas) 1973-1983*, Ufa.
- Maksyutova, Nedjibe H. (1984). 'Bařkirkская Dialektologiya'. *Sovetskaya Tyurkologiya*. No: 2, 1984, s. 76-81.
- Mehitov, N. A. (1995). *Başqurtüstan Tarihi 8-9*. Ufa.
- Mirjanova, S. F. (1979). *Yujniy Dialekt Bařkirkского Yazıka*. Moskova.

- Öner, Mustafa (1994). 'Başkurt Türkçesinden Metinler'. *E.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. 8 (İzmir), s. 67-93.
- Öner, Mustafa (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara, TDK. Yay.
- Özkan, Fatma (1994). *Abdullah Tukay'ın Şiirleri- İnceleme- Metin- Aktarma*. 136, Ankara: TKAE Yay.
- Öztekten, Özkan (2008). 'Tatar-Başkurt Meselesi' ve Başkurtça'. *Tarihten Bugüne Başkurtlar, Tarih, Dil ve Kültür Üzerine İncelemeler*. Ankara, s. 69-91.
- Öztürk, Göksel (2002). 'Başkurt Türkçesi ve Yazı Dilinin Gelişimi'. *Türkler*. Yeni Türkiye Yay., C. 20, Ankara, s. 103-109.
- Poppe, Nicholas (1964). *Bashkir Manual. (Descriptive Grammar and Texts with A Bashkir- English Glossary)*. Bloomington: Indiana University.
- Rásonyi, Laszlo (1993). *Tarihte Türklük*. Ankara: TKAE Yay.
- Rudenko, Sergey İvanoviç (2001). *Başkurtlar*, (Çev. Roza- İklil Kurban). Konya: Kömen Yay.
- Saray, Mehmet (1992). 'Başkirt', *T.D.V. İslam Ansiklopedisi V.*, s. 130-131.
- Şahin, Liaisan (2008). 'Tatar-Başkurt İlişkileri: Sorunlar Gerçek mi? Yapay mı?'. *Tarihten Bugüne Başkurtlar, Tarih, Dil ve Kültür Üzerine İncelemeler*. Ankara, s. 50-68.
- Şimşir, B. N. (1992). *Türk Yazı Devrimi*. Ankara: TTK Yay.
- Tacemen, Ahmet (1994). *Rus Egemenliğindeki Türklerin Alfabelerinin Değişmeleri, 1769-1740*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.
- Taymas, Abdullah Battal (1988). *Kazan Türkleri*. Ankara: TKAE Yay.
- Temir, Ahmet (1992). 'Kuzey Türk Edebiyatı 'Tatar-Başkurt''. *Türk Dünyası El Kitabı*. Ankara, s. 705-726.
- Togan, Zeki Velidi (1993). 'Başkirt'. *İslam Ansiklopedisi C. II*. s. 328-332.
- Togan, Zeki Velidi (1999). *Zeki Velidi Togan. Hatıralar*. Ankara.
- Togan, Zeki Velidi (2003). *Başkurtların Tarihi*. Ankara: Türksoy Yay.
- Tokatlı, Suzan (2002). 'Başkurt Türkleri'. *Türkler*. C. 20, Ankara: Yeni Türkiye Yay., s. 81-87.
- Yiğit, Ali (2002). 'Başkurdistan'. *Türkler*. Yeni Türkiye Yay., C. 20, Ankara, s. 88-93.
- Yuldaşev, A. A. (1997). 'Başkirskiy Yazık'. *Yazıki Mira: Tyurksie Yazıki*, (red. E. R. Tenişev), Bişkek, s. 206-216,
- Zeynolov, Ferhat (1981). *Türkologiyanın Esasları*. Bakû.

Düzenleyen: Süer Eker

Fotoğraflar

Başkurdistan- ' Salavat Yulayev Parkı' nda Başkurtların ünlü kahramanı

Salavat Yulayev heykeli.

**Başkurt
köy halk
tiyatrosu**

**Biloret Rayonu, Başkurt
Sesenlerinden Henife
Ebulbairova ve Ufa Dil,
Tarih ve Edebiyat Enstitü
Müdürü Firdevs
Hisamiddinova**

Başkurt köy evi

**Başkurt
Kuraysısı
Muhammed
Usmanoğlu
Tülübayev**

**Başkurt köy
halk tiyatrosu**

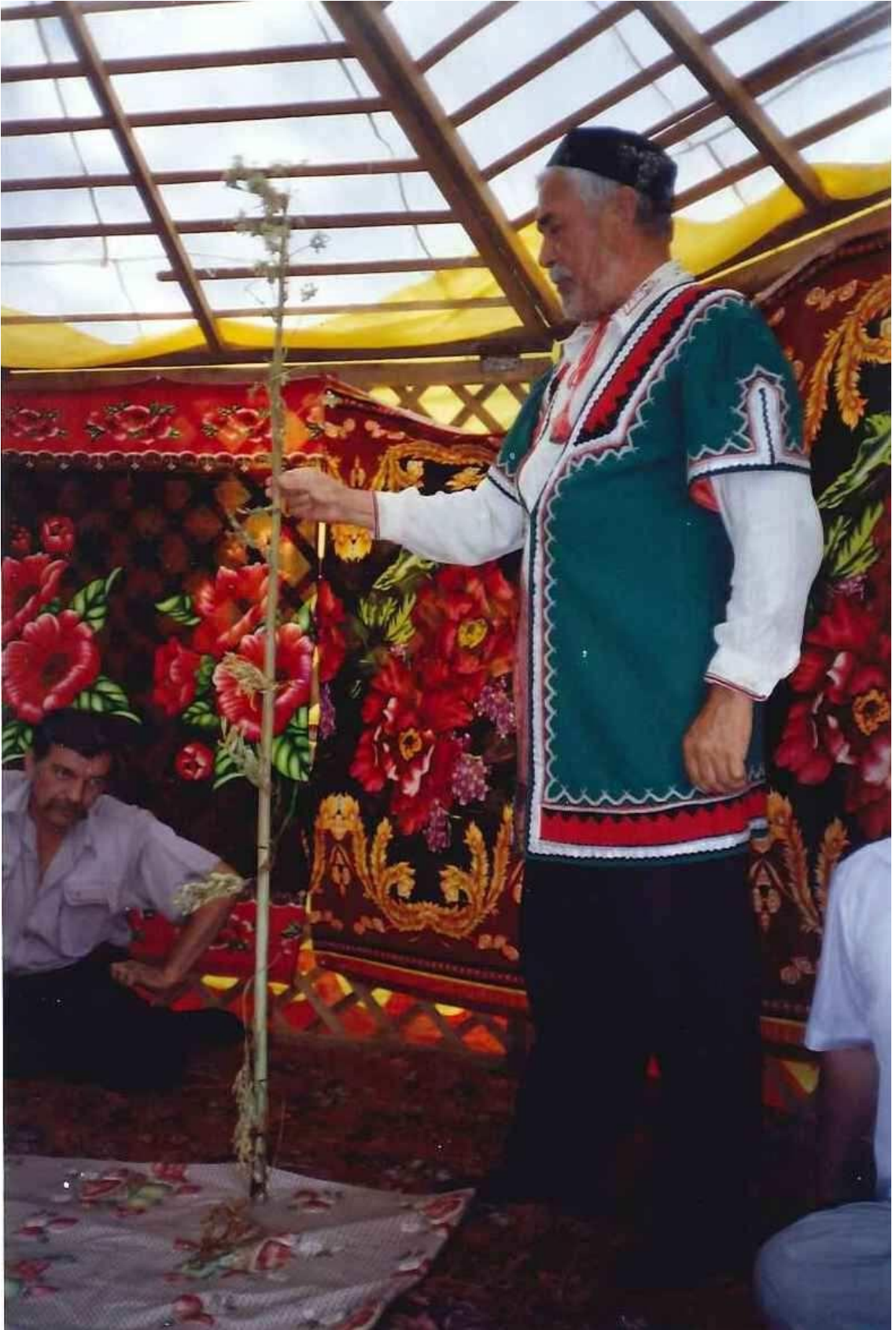
Başkurt Seseni-

Başkurdistan, Ufa, Lale Cami

Başkurt kıyafetleri ile Habibe Yazıcı Ersoy-

Başkurt Kuraysısı Muhammed Usmanoğlu Tülübayev